

La Yéchiva Ohaveï Toratéha sous l'égide de Rav Israel Abib

Daf Panorama

Complément à l'étude du Daf Hayomi

SANHEDRINE 26 – 48 - www.dafhayomi.fr

דף כו

א. אוספי שביעית.

ב. כהנים חשודים על השביעית.

ג. שבנא וסיעתו.

ד. כי השתות יהרסון.

ה. תושיה זה תורה.

ו. אימתי נפסלים המשחק בקוביא וכו'.

ז. עוד פסולים.

א. (משנה) סוחרים שביעית פסולים לעדות. אמר רבי שמעון בתחילה היו קוראים אותם אוספי שביעית (כדלהלן) משרבו האנסים חזרו לקרותם סוחרים שביעית.

ומפרש בגמרא: א, בתחילה היו אומרים אוספי פירות שביעית כשרים. משרבו ממצייאי מעות לעניים שילכו לאסוף להם ונכשלו באיסור סחורה חזרו לקרותם סוחרים שביעית הפסולים. והקשו על פירוש זה (שבמשנה אמרו משרבו האנסים ולא משרבו התגרים). ב, אלא פירוש המשנה. כך: בתחילה אמרו אוספי שביעית ג"כ פסולים. משרבו אנשים שגובים למס המלך כך וכך כורים לשנה חזרו לומר אוספים כשרים (דמכריזי רבי ינאי צאו וזרעו בשביעית משום ארנונא) וסוחרים פסולים.

ב. א, כשהלכו החכמים לעבר את השנה בעסיא התלווה אליהם ריש לקיש. ראו אדם זומר כרם בשביעית, אמר להם ריש לקיש זה כהן (שחשודים על השביעית) וזומר. אמרו לו שמא צריך הוא זמורות לעקל בית הבד (להעמיד את הזיתים תחת הקורה שלא יצאו) ולא לעבודת הכרם עשה. אמר להם הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות.

ב, שוב ראו אדם חורש בשדה. אמר להם זה כהן וחורש בשביעית. אמרו לו שמא קרקע של נכרי הוא והוא שכיר (או משום ארנונא זורע כדלעיל). ומנין שחשודים כהנים על השביעית, דתניא סאה שנפלה בפירות שביעית אם אין שם מאה סאים של שביעית לבטל את התרומה ירקבו, ולא ימכרם לכהן שחשוד הוא לאכלם אחרי זמן הביעור.

ג, כשהגיעו לעבר את השנה עלו לעלייה ושמטו את הסולם שלא יעלה אחריתם ויטרידם בקושיות. אמר ריש לקיש איך יהיו כשרים לעבר את השנה כשסייעו בידי מחללי שביעית ללמד עליהם זכות ואין כאן בית דין שרשעים הם אמר לו רבי יוחנן זה צרה שאתה קוראם רשעים. ג, כשבא סנחריב לצור על ירושלים והיה חזקיהו דורש למאה ועשר אלף תלמידים ושבנא למאה ושלישים אלף שלח שבנא פתק לסנחריב שהוא וסיעתו השלימו לעבדו ושחזקיהו לא השלים. ודאג חזקיהו שמא הקב"ה נוטה אחרי הרוב (שבנא וסיעתו). אמר לו הנביא אין כאן מנין של רוב לשבנא שקשר רשעים הוא ואינו מנין. ונענש שבנא בגלות וצרעת וקלון ותלאוהו (חיילות סנחריב) בזנבי סוסיהם וגררוהו על הקוצים. (ואמרו בגמרא שבעל הנאה היה).

ד. נאמר בתהילים כי השתות יהרסון צדיק מה פעל. ודרשוהו בגמרא: א, אילו חזקיהו וסיעתו יהרסון איזה שכר משלם הקב"ה לצדיק. (ונקראו שתות על שם: וישת עליהם תבל. או על שם הגדיל תושיה) ב, אילו בית המקדש יהרס (שתות ע"ש אבן השתיה), הקב"ה מה פעל ואיה נפלאותיו. ג, אילו מחשבותו של שבנא הרשע אין נהרסות (שתות פי' מחשבות ע"ש ולא שת לבו) צדיק מה פעל.

ה. א, התורה נקראת תושיה שמתשת כוחו של אדם. ד"א שניתנה בחשאי מפני קטרוג השטן. ד"א דברים של תוהו (הבל פה) שהעולם משותת עליהם.

ב, דאגת הלב על מזונותיו מועילה לשכח למודו. ואם עסוקים בה לשמה אין הדאגה מועלת לשכח למודו.

ו. א, אמר רבי יהודה אימתי נפסלים (המשחק בקוביא וכו') כשאין להם אומנות אחרת אבל אם יש להם עוד אומנות כשרים וכן הלכה.

ב, ואינם נפסלים עד שיכריזו עליהם בב"ד שהם פסולים. וגזלן גמור (מדאורייתא) נפסל בלי הכרזה. וברועה מחלוקת אם צריך הכרזה.

ז. א, הנוטל צדקה מעכו"ם בפרהסיא ואפשר לו ליטול בצינעה פסול לעדות.

ב, החשוד על העריות רב נחמן אמר כשר לעדות (ולא להעיד שהותרה לשוק אלא שנתקדשה) ורב ששת אמר פסול.

ג, אריס שנוטל דבר מועט יותר על חלקו בזמן הקציר או בזמן הבציר והאסיף בדבר שנגמרה מלאכתו כשר לעדות, לפי שמורה היתר לעצמו ואין מכיין לגזול. אבל איכר הגוזל אפילו קב שעורים או אשכול תמרים פסול לעדות.

ד, קוברי מתים שקברו ביום טוב כשרים לעדות ואפילו אם נידו אותם והמשיכו במעשיהם לא נפסלו שמכוונים למצוה וסבורים הם שהנידוי לכפרה הוא ולא להפרישם מכך.

א. העיד בניסן והוזם בתשרי, ממתני נפסל.

ב. האוכל נבילות האם נפסל לעדות.

ג. מי שנפסל לאיסור קל האם נפסל לחמור.

ד. הלכה כר"מ וכאביי.

ה. איזה קרובים פסולים.

ו. מנין שקרובים פסולים לעדות.

א. עדים שהעידו בניסן והזימו אותם בתשרי אביי אמר פסולים למפרע לכל מה שהעידו מניסן עד היום. ורבא אמר פסולים מכאן ולהבא ממתני שהזימו אותם שפסול הזמה חידוש הוא (להאמין יותר למזימים) ואין בו אלא חידושו. אבל אם הזימו שנים לאחד מהעדים (ועוד שנים את העד השני) פסול למפרע דאינו חידוש. וכן אם נפסלו בגזלנות פסולים למפרע. וי"א בין כך ובין כך אין פסולים למפרע משום הפסד לקוחות שלא ידעו שנפסל העד וקנו שדות בעדותו (שחתם להם בשטר). והלכה כאביי שנפסל למפרע.

ב. מומר האוכל נבילות לתאבון פסול לדברי הכל שהרי הוא רשע דחמס שמחמת ממון חוטא (שהנבלות מצויות יותר בזול). אבל האוכל נבלות להכעיס אביי אמר פסול שהתורה פסלה כל רשע לעדות ורבא אמר כשר שרק רשע בממון (חמס) נפסל. ולפי זה הנשבע לשוא לא נפסל לעדות, אבל בשבועת שקר בממון נפסל). והקשו על אביי מברייטא שרק גזלנים ומלווי בריבית פסולים.

ג. ובדומה למחלוקת אביי ורבא נחלקו התנאים באדם שהעיד בממונות לשקר והוזם אם נפסל גם לעדות נפשות. לפי רבי יוסי כשר לנפשות לר"מ פסול. ונמצא א"כ שאביי שפסל את האוכל נבילות לעדות (אע"פ שלא הוחזק רע לבריות) סובר כרבי מאיר שאע"פ שלא הוחזק רשע אלא בדבר קל (ממונות) נפסל גם לחמור (נפשות). ורבא שמכשיר אות (האוכל נבלות) לעדות סובר כרבי יוסי שמכשיר לנפשות ובאוכל נבילות אפילו ר"מ יודה שכשר לעדות שלא אמר אלא שמי שהוזם ונפסל לממונות שהוא רע לשמים ולבריות, שהוא נפסל להכל.

ד. ופסקו הלכה כאביי שהאוכל נבילות להכעיס (רע לשמים) נפסל לעדות (לשמים ולבריות) ואע"פ שהקשו עליו לעיל מברייטא שרק גזלנים פסולים, יש לומר שהיא כר' יוסי שהפסול לקל לא נפסל לחמור והלכה כר"מ (שנפסל לגמרי) לפי שיש סתם משנה כמותו (כדלהלן) וכמעשה שהיה שפסלו עדי נפשות משום גזילה (כר"מ שנפסל לדבר חמור משום דבר הקל) שיש סתם משנה כר"מ שהגזלנים פסולים לכל עדות שהאשה פסולה ומשמע שפסול אפילו לעדות נפשות שנפסל לקל לחמור וה"ה שהאוכל נבילות (רע לשמים) נפסל לעדות (לשמים ולבריות).

ה. א, ואלו הם הקרובים הפסולים להעיד: אחיו ואחיו אביו ואחיו אמו. ובעל אחותו ובעל אחות אביו ובעל אחות אמו. ובעל אמו וחמיו (ג' אחים וג' אחיות ושתי אמהות) וגיסו. הם ובניהם וחתניהם. ובן אשתו לבדו. אמר רבי יוסי זו משנת ר"ע אבל משנה ראשונה כל הראוי ליורשו (קרובי האב) פסול.

ב, היה הקרוב בשעה שראה או בשעה שבא להעיד ה"ז פסול. היה קרוב ונתרחק קודם שראה את המעשה כשר. אמר ר' יהודה אפילו מתה בתו ויש לו בנים ממנה הרי זה קרוב. האוהב (זה שושבינו) והשונא (שלא דיבר עמו שלשה ימים מחמת איבה) פסול. אמרו לו לא נחשדו ישראל להעיד שקר משום אהבה ושנאה.

ו. א, כתוב בתורה: לא יומתו אבות על בנים, ודרשו חז"ל לא יומתו אבות (שהם אחים זה לזה) בעדות בנים (שלא יעיד על דודו). ובנים לא יומתו על אבות, בעדות אבות (שלא יעיד על בן אחיו).

ב, איש בחטאו יומתו והכתיב פוקד עון אבות על בנים. תירוץ כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם. וקשה מעוד פסוק וכשלו איש באחיו (בעון אחיו). תירוץ שהיה בידו למחות ולא מיהה.

א. דוד, אחיין, אח, בן דוד, עדים קרובים זה לזה.

ב. שני בשני, ושלישי בשני.

ג. קרובי חמותו וחמיו.

ד. חורגו, אחי אחיו, מחותנים, ארוסתו.

ה. בן גיסו וחתנו.

ו. הלכה כרבי יוסי.

ז. דין חתנו אחרי שמתה בתו.

א. א, למדנו מהפסוקים לפסול לעדות את אחי אביו של נדון (שנאמר **בנים על אבות**, בעדות אבות). ובן אחיו לא יעיד עליו (שנאמר **אבות על בנים**, בעדות בנים). וכל שכן אבות זה לזה שהם אחים. ובן אחי אביו (בן דוד) לומדים מדכתוב **על בנים** (שלא כתוב על בן). ב, ומדכתיב **ובנים** לא יומתו על אבות ולא כתב ובן (או והם לא יומתו) לומדים שהקרובים פסולים להעיד ביחד לאדם אחר. (ובתחילה אמרו שפסולים להעיד ביחד מסברא שהרי אין מקיימים דין הזמה אא"כ הוזמו שניהם ונמצא זה נהרג ע"י שקרובו העיד עמו ומת על ידו, והקשו על זה).

ג, קרובי האם פסולים מהריבוי שנכתב אבות שתי פעמים. ולהעיד לזכות ג"כ פסולים, מריבוי לא יומתו שתי פעמים. ולדיני ממונות פסולים ג"כ שנאמר משפט אחד יהיה.

ב. א, **אמר רב**: אחי אבא (דור ראשון) לא יעיד לי, הוא (ראשון בשני) ובנו וחתנו (שני בשני). אף אני לא אעיד לו, אני (שני בראשון) ובני וחתני (שלישי בראשון). **והקשו** דבמשנה לא פסלו דור שלישי (שאם נפרש במשנה חתנו של אחי אבא שנחשב שלישי ופסול להעיד לי, א"כ יפסל שלישי בשני ורב לא פסל אלא שלישי בראשון).

ב, **אלא רב סובר** כרבי אלעזר שאמר בן אחי אבא לא יעיד לי הוא (שני בשני) ובנו וחתנו (שלישי בשני). וסבר רב כמותו לפסול שלישי בראשון וחולק עליו במה שפסל גם שלישי בשני. רב דרש וי"ו ובנים לרבות דור שלישי ור"א דרש על בנים, הפסולים לאבות (שלישי בראשון) פסולים לבנים (שלישי בשני).

ג, א, אחי חמותי לא יעיד לי (שאני חתן לבעל אחותו), וגם לא בנו (שאני חתן לבעל אחות אביו) ובן אחות חמותו (שאני חתן בעל אחות אמו, שנזכרו במשנתנו לפסול).

ב, וכן אחי חמי פסול (שאני חתן אחיו) ובנו פסול (שאני חתן אחי אביו) ובן אחות חמי (שאני חתן אחי אמו).

ד, א, אין מעיד באשת חורגו (בן אשתו) שהוא כחמיה. ב, אחי אחיו (אח מאב של אח מאם) מחלוקת אם מעיד לו. ג, מחותנים מעידים זה על זה. ד, אשתו ארוסה (מקודשת ולא נשואה) מעיד לחובתה ולא לזכותה. ולמסקנה אין מעיד כלל.

ה. **נחלקו בברייתא** בדיון גיסו (בעל אחות אשתו) וחורגו (בן אשתו). **לפי רבי יהודה** חורגו פסול לבדו, שכנו וחתנו כשרים. אבל גיסו פסול הוא ובנו וחתנו, וכך סוברת משנתנו. אבל **לפי רבי יוסי** גיסו וכל שכן חורגו הם פסולים לבדם אבל בניהם וחתניהם לא נפסלו (אלא שבן גיסו פסול מדין בעל אחות אמו). וכך סובר רבי חייא שאמר שמונה אבות פסולים הם ובניהם וחתניהם (ג' אחים: אחיו, אח אביו, אחי אמו. ג' אחיות: בעל אחותו, בעל אחות אביו בעל אחות אמו. ב' אמהות: בעל אמו, חמיו) ולגירסת משנתנו יוצא תשעה עם גיסו.

ו. אמר שמואל הלכה כרבי יוסי (כדלהלן) ומעשה בשטר מתנה שהיו חתומים עליו שני גיסים (בעלי אחיות). סבר רב יוסף להכשירו שהרי פסק שמואל כרבי יוסי ואמר רבי יוסי במשנתנו שרק הקרובים מאב פסולים. **ודחו**, שמא הלכה כרבי יוסי בברייתא שפסל בגיסו עצמו. וא"כ יש לפסול את השטר ולא יועיל אפילו עידי מסירת השטר (שאפילו למ"ד שהעיקר עד מסירה ולא עדי חתימה, אם יש עדים פסולים בשטר מודה שלא יועילו עדי מסירה).

ז. אמר רבי יהודה אפילו מתה בתו ויש לו בנים ממנה ה"ז קרוב לחתנו, אמר רב הלכה כרבי יהודה, ור"נ ורבי יוחנן אמרו אין הלכה כר"י. וי"א שדברו על הברייתא שנאמר ובאת אל השופט אשר יהיה **בימים ההם** אמר רבי יוסי הגלילי זה **דיין** שהיה קרוב ונתרחק אמר רבי יוחנן הלכה כרבי יוסי הגלילי. (ומה שמר עוקבא לא רצה לדון קרובים שנתרחקו לא משום שפסול להם אלא משום שהכיר בהם שאין שומעים לבי"ד).

- א. לפי רבי יהודה (במשנתנו) אוהב לא יעיד. ואיזהו אוהב זה שושבינו. ונחלקו בגמרא אם נפסל רק ביום החופה או כל שבעת ימי המשתה.
- ב, ודרשו לפי רבי יהודה מהפסוקים שנפסל השונא להעיד (והוא לא אויב לו), ולדון (ולא מבקש רעתו). ומסברא שה"ה לפסול את האוהב.
- ג, ולפי חכמים שמכשירים אוהב ושונא לעדות, דורשים את הפסוק לפסול שונא לדון, ולפסול שני דיינים ששונאים זה את זה.
- ב. א, כיצד בודקים את העדים. מכניסים אותם לחדר ומאיימים עליהם ומוציאים את כל האדם לחוץ ומשיירים את הגדול שבהם.
- ב, ואומרים לו האיך אתה יודע שזה חייב לזה, אם אמר הוא אמר לי או איש פלוני אמר לי שהוא חייב לא אמר כלום עד שיאמר בפנינו הודה לו. ואח"כ מכניסים את השני ובודקים אותו אם נמצאו דבריהם מכוונים נושאים ונותנים (הדיינים) בדבר.
- ג, שנים אומרים זכאי ואחד אומר חייב, ה"ז זכאי. שנים מחייבים ואחד מזכה, חייב. אחד אומר איני יודע יוסיפו הדיינים.
- ד, גמרו את הדבר היו מכניסים אותם. גדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב.
- ה, ולא יאמר הדיין לבעל דין אני מזכה אבל חברי רבו עלי והם מחייבים שנאמר הולך רכיל מגלה סוד.
- ג. איך מאיימים עליהם. אמר רב יהודה אומרים להם בעון עדות שקר הגשמים נעצרים. רבא אמר דבר בא לעולם. ומסקנת רב אשי שכל זה אינו מרתיע אותם אלא אומרים להם עדי שקר אפילו על שוכריהם הם מבוזים.
- ד. א, האומר לחבירו מנה אתה חייב לי אמר לו הן למחר אמר לו תנה לי אמר לו משטה אני כך פטור (ואפילו הטמין לו אתמול עדים מאחורי הגדר. ואם לא טען משטה הייתי כך, לא טוענים לו. אבל בדיני נפשות טוענים לו חוץ ממסית שאין טוענים לו (שנאמר לא תחמול. והקב"ה לא טען לנחש שלא היתה צריכה חוה לשמוע לו).
- [ב, ולמדנו שכל המוסיף גורע, שמתוך שהוסיפה חוה איסור נגיעה בעץ הדעת באה לידי מכשול. ונאמר אמתים וחצי ארכו שע"י הוספת אות אל"ף נגרע ממאתים לאמתים. וכן עשתי עשרה יריעות, ע"י הוספת אות עי"ן נגרע משתי עשרה לעשתי עשרה (אחת עשרה)].
- ג, לא טען משטה הייתי כך כשהודיתי אלא אמר לא היו דברים מעולם ויש עדים שהודה, לפי אביי הוחזק כפרן ואין נאמן עוד בשבועה. ולפי רבא לא הוחזק כפרן דאפשר ששכח שהודה לשטות בו שאין אדם זוכר דברי חנם שאמר.
- ד, ואם אמר ליה אתם עדיי או אמר מלוה אתם עידי שהודה הלוח, ושתק לוח חייב. אבל אם אמר לוח לא יהיו עדים פטור.
- ה. האומר חייב אני לפלוני ופלוני ולבסוף הכחיש פטור שאדם עשוי לומר כך שלא להראות עצמו עשיר.
- האומר לפני מותו חייב אני לפלוני ופלוני ובאים לתבוע את היורשים, נחלקו בגמרא אם חייב, או שלא אמר כן אלא להרחיק בניו מעין הרע.
- ו. א, הודה בפני שנים, אם עשה קנין על הודאתו כותבים שטר הודאה. ואם לא עשה קנין, אין כותבים (שלא נוח לו שיהיה כמלוה בשטר לגבות מלקוחות).
- ב, הודה בפני שלשה רב אמר כותבים אע"פ שלא עשה קנין. ורב אסי אמר אין כותבים, וחשש רב לרב אסי.
- ז. היו שלשה מקובצים יחד והודה בפניהם לא עשאים דיינים לכתוב הודאתו, אבל אם הוא קיבצם עשאים דיינים וכותבים. רבא אמר אפילו קיבצם אין כותבים אלא א"כ אמר להם היו עלי דיינים. רב אשי אמר אינם דיינים עד שיקבעו מקום לדין ויזמינוהו לבית דין.
- ח. המודה בקרקע שהיא של חברו, נחלקו אמוראים אם כותבים שטר הודאה (כשלא עשה קנין על הודאתו) שהרי הקרקע כאן ומוכנה לגבייה או אין כותבים הודאתו כמו מטלטלין (שניתנו להוצאה). עוד נחלקו במטלטלין שישנם בעין לפנינו כשעת הודאה, האם כותבים הודאתו או לא.
- ט. מעשה בשטר הודאה שהיה כתוב בו איך פלוני הודה ולא היה כתוב שציוה לכתוב הודאתו, והכשירוהו שחזקה שאין העדים חותמים על השטר אלא א"כ נכתב כהלכה (והסופרים נמצאו בקיאים בדינים אלו).

- א.** מעשה בשטר הודאה שהיה כתוב בנוסח ב"ד (שבא לפניהם ענין ההודאה וכו') ולא חתמו אלא שנים וסברו להכשירה משום חזקה שאין חותמים על השטר אלא א"כ נעשה כדין ובודאי היו שלשה ושנים מהם חתמו. ולבסוף פסלוהו שחוששים לב"ד טועים וסבורים ששנים כשרים לדון ואפילו אם כתבו שהם מבית דינו של חכם פלוני פסול שמא הם סבורים ששנים כשרים עד שיכתבו וציוה לנו החכם לכתוב שטר זה דבודאי לשלשה ציוה.
- ב.** א, האומר ליורשים ראיתי את אביכם שהטמין מעות בארון ואמר של פלוני הם או של מעשר שני הם אינו נאמן. ואם הטמין בשדה נאמן מתוך שהיה יכול ליטלם בעצמו.
- ב,** ראו הבנים את אביהם מטמין מעות ואומר של פלוני הם וכדומה, אם נראים הדברים שהוא מוסר להם דבריו משם צואה דבריו קיימים ואם כמערים (שלא יטלום בחייו או שלא יחזקוהו עשיר) לא אמר כלום.
- ג,** אמרו לו בחלום כך וכך מעות הניח אביך והרי הם במקום פלוני ושל פלוני הם, ע"ז אמר דברי חלומות לא מעלים ולא מורידים ורשאי היורש ליטלם ולהוציאם.
- ג.** כיצד כותבים הדיינים את פסק הבית דין. רבי יוחנן אמר כותבים פלוני זכאי. ולא יכתבו מי מהדיינים מזכים ומי מחייבים משום איסור רכילות. ריש לקיש אמר כותבים מי המזכים ומי המחייב ואין כותבים בסתמא זכאי משום שנראה כשקר (שכל הדיינים זיכוהו) ורבי אלעזר אמר כותבים מדבריהם (של דיינים) נזדכה פלוני, שכך אין חשש רכילות ולא נראה כשקר. (ודלברי הכל אם הדין טעות אין חייבים אלא הדיינים המחייבים ואינם משלמים אלא כפי חלקם ולא את חלק הדיין השלישי).
- ד. מבואר במשנה:** גמרו הדיינים את הדבר, היו מכניסים אותם וכו'. ומפרש בגמרא מכניסים את בעלי הדינים שהיו מוציאים אותם בשעת משא ומתן של הדיינים. ואין לפרש מכניסים את העדים שיחזרו להעיד ביחד שהרי לרבי נתן אינם צריכים להעיד ביחד (ויש ברייתא מכניסים את העדים והיא סוברת שצריכים להעיד ביחד ודלא כרבי נתן).
- ה. נחלקו התנאים** אם צריכים העדים לראות את המעשה ביחד. **לפי תנא קמא** צריכים לראות ביחד (שאל"כ נמצא שזה מעיד על מנה אחד וזה מעיד על מנה אחר. ועוד שנאמר והוא עד משמע שיראו כאחד). **רבי יהושע בן קרחה** אומר אפילו ראו בזה אחר זה (שסוף סוף שניהם מעידים שחייב מנה. ועוד שנאמר או ראה או ידע לרבות אפילו לא ראו כאחד).
- ו.** וצריכים העדים להעיד ביחד (שאם יבוא כל אחד לבדו אין מחייבו ממון אלא שבועה כדין עד אחד. ועוד שהקשה תורה הגדת העדות לראיה כשם שצריכים לראות כאחד (כת"ק לעיל אות ה') כך הגדה כאחד). רבי נתן אומר שומעים דבריו של זה היום וכשיבוא חבירו למחר שומעים דבריו (שמצרפים עדותם, והוא לא מקיש הגדה לראיה).
- ז.** א, רבי יהושע בן קרחה שאין מצריך ראייה כאחד כל שכן שאין מצריך הגדה כאחד (וסובר כרבי נתן).
- ב,** לפי חכמים עד אומר בפני הודה ועד השני אומר אף בפני הודה (ביום אחר) אפילו בקרקע אין מצטרפים וי"א מודים חכמים בקרקע שמצטרפים. וי"א מודים חכמים בעדות בכור (שכל אחד מעיד על מום אחר שנפל מאליו בכור שביד כהן החשודים להטיל בו מום) ובעדות קרקע ובעדות חזקה (זה אומר בפני החזיק שנה ראשונה שניה ושלישית וזה אומר ד' ה' ושישית) ובעדות גדלות הבן והבת (שכל אחד ראה ב' שערות במקום אחר) שהם מצטרפים.
- ג,** ונחלקו עוד אם הלכה כרבי יהושע בן קרחה בעדות מטלטלים שמצטרפים העדים או רק בקרקע (אבל במטלטלין אין מצטרפים עד שיאמר לשני הודיתי כבר בפני פלוני, ויחזור ויאמר לראשון הודיתי גם בפני השני).
- ח.** א, הוכחשו העדים בבדיקות (זה אומר ארנקי שחורה וזה אומר לבנה) בממונות מצטרפים. בנפשות (בגדיו שחורים או לבנים) לרב יהודה אין מצטרפים ולרב חסדא מצטרפים. ב, הוכחשו בגוף המנה (זה אומר שחור וזה אומר לבן) לרב יהודה אין מצטרפים, נהרדעי אומרים מצטרפים (כדלהלן דף לא).

דף לא

- א. זה אומר מנה שחור לזה וזה אומר מנה לבן לפי רב יהודה אין מצטרפים ולנהרדעי מצטרפים. שהם סוברים כרבי שמעון בן אלעזר שאמר בכת אחת של עדים זה אומר מאתים לזה וזה אומר מאה לפי בית הלל יש בכלל מאתים מנה (מאה זוז) ומצטרפת עדותם לחייבו מנה (אע"פ שמכחישים זה את זה).
- ב. אחד אומר דמי חבית של שמן חייב ואחד אומר דמי חבית של יין מצטרפים לחייבו דמי יין (פחות משמן שלעדות שניהם חייב לפחות דמים אלו). אבל אחד אומר חבית של יין ממש ואחד אומר שמן אין מצטרפים.
- ג. אחד אומר בדיוטה (מרפסת) העליונה הלוהו מנה ואחד אומר בדיוטה תחתונה מצטרפים (כרבי יהושע בן קרחה ששניהם מעידים שחייב מנה).
ב. מנין לכשיצא הדיין לא יאמר הריני מזכה ומה אעשה שהמחייבים רבו עלי שנאמר לא תלך רכיל בעמך ואומר הולך רכיל מגלה סוד. ומעשה בתלמיד שגילה דבר שנאמר בבית המדרש אחרי עשרים ושתים שנה והוציאוהו מבית המדרש ואמרו זה מגלה סודות.
ג. א, גמרו בי"ד את דינו לחובה, כל זמן שיביא ראיה (בשטר) סותרים את דינו ומזכים אותו.
ב, אמרו לו הבא כל ראיות שיש לך עד שלשים יום ובא לאחר שלשים אין סותרים את דינו רשב"ג אומר סותרים והלכה כמותו (אפילו בדיעבד שעשו כחכמים חוזרים וסותרים את דינו).
- ג. אמר אין לי עדים ואין לי ראיה ולאחר זמן הביא ראיה או עדים אין זה כלום רשב"ג אומר סותרים את דינו אלא א"כ כשהיבואו (אחרי שהודה שאין לו ראיה ועדים) הוציא מיד שטר או אמר לעדים להעיד שודאי שקרנים הם. ובוזה הלכה כחכמים ולא כרשב"ג וי"א בעוד שני מקומות במשנה אין הלכה כרשב"ג (בענין ערב ומעשה בצידן).
- ד, ומודים חכמים בקטן שאמר אין לי עדים וראיה וחיבבוהו ובאו שכניו ואמרו אנו יודעים בזכויות אביך, שמקבלים אותם שהרי אינו יודע בדברי אביו.
- ד. מעשה באשה שהפקידו שטר בידה ואמרה פרוע הוא והאמינה רב נחמן (ולא מפני שסבר כרבי שקנתה במסירת השטר את החוב עצמו אלא) מפני שבידה היה לטרוף את השטר. וי"א שרב נחמן לא האמינה כיון שהוחזק השטר בב"ד, והקשו עליו (שאם יש שובר ביד שלישי נאמן השליש שהשטר פרוע כיון שכבר האמינו המלוה).
- ה. בעל דין שהיבואו, לעולם מביא ראיה או עדים לזכותו וסותר את הדין עד שיאמר אין לי יותר עדים וראיות (שאין הלכה כרשב"ג כאן). ומ"מ אם באו עדים ממדינת הים או ראיה מאמתחת אביו סותר את הדין.
- ו. אמר רבי יוחנן בעל דין שאומר נלך לדון במקום הוועד (אסיפת תלמידי חכמים הרבה) והשני אומר נדון כאן, כופין אותו וילך למקום הוועד. ולפי רבי אלעזר (וכך פסקו להלכה) אם המלוה רוצה לילך למקום הוועד שומעים לו, ואם הלוה רוצה אין שומעים לו, אלא דן בעירו ואם ב"ד צריכים לשאול כותבים ושולחים למקום הוועד. ואם אמר בעל דין כתבו לי את טעם הפסק דין, כותבים ונותנים לו. והיבמה הולכת אחר היבם אפילו אם במקומה הישיבה גדולה ממקום היבם.
- ז. שלחו מארץ ישראל למר עוקבא בבבל בא לפנינו דין מבבל, תדונו אותו ואם לא ישמע (שירצה לילך לב"ד הגדול) הכריחו אותו לדון עמו כאן בטבריה. וי"א שהיה דיני קנסות שא"א לדון בבבל אלא בארץ ישראל שיש דינים סמוכים ומפני כבודו של מר עוקבא שלחו לך כך.

א. בין דיני ממונות בין דיני נפשות צריך לדרוש ולחקור את העדים.

ב. עשרה דברים יש בין דיני ממונות לדיני נפשות ואלו הם: א, ממונות בשלשה דיינים, נפשות בעשרים ושלשה. ב, ממונות פותחים את הדין בין לזכות בין לחובה, נפשות פותחים לזכות ולא לחובה (כדמפרש להלן). ג, מטין על פי רוב של דין אחד אפילו לחובה בדיני ממונות ולא בנפשות. ד, מחזירין את הדין אפילו לחובה בממונות ולא בנפשות. ה, הכל מלמדים חובה (אפילו התלמידים) בממונות ולא בנפשות. ו, והמלמד זכות חוזר ומלמד חובה בממונות ולא בנפשות. ז, דנים ביום וגומרים בלילה בממונות אבל בנפשות גומרים ביום. ח, בממונות גומרים בו ביום אפילו לחובה ובנפשות לחובה גומרים ביום שלאחריו (לפיכך אין דנים בערב שבת ויו"ט). ט, ממונות וענייני טהרות מתחילים מהגדול, ונפשות מהקטנים. י, הכל כשרים לדיני ממונות אבל לנפשות רק הראויים להשיא בנותיהם לכהנים.

ג. ומקשה הגמרא על דין המשנה שצריך לדרוש ולחקור את העדים אפילו בממונות, וקשה א"כ איך מכשירים שטר חוב שזמנו אחרי זמן ההלואה והרי חתימת העדים מוכחשת מהמעידים על זמן ההלואה (ואפילו זמנו של שטר בניסן בשמיטה ובאו עדים ואמרו והלוא באותו היום עמנו הייתם במקום פלוני, השטר והעדים כשרים אע"פ שהוכחו בכדיקות וחקירות של מקום וזמן, שאנו תולים שנכתב זמנו אחרי זמן ההלואה).

ד. ותירצו ג' תירוצים. א, מן התורה צריך דרישה וחקירה אפילו בממונות (כמבואר במשנתנו) אלא שחכמים תקנו בממונות שלא צריך דרישה וחקירה שלא תנעול דלת בפני לוויים (שהעדים ייפסלו הרבה ולא יוכלו בעלי חובות לגבות חובם).

ב, בקנסות צריך דרישה וחקירה, ובשאר דיני ממונות לא צריך (משום תקנה שלא תנעול דלת).

ג, בדין מרומה (שב"ד מכירים בו שהוא רמאי או שיש כאן רמאות) צריך דרישה וחקירה אפילו בממונות, אבל בדין רגיל לא צריך.

ה. פסוק אחד אומר בצדק תשפוט, ופסוק אחר אומר צדק צדק (שתי פעמים) תרדוף. ופירשו בגמרא בדין רגיל בצדק תשפוט, ובדין מרומה צדק צדק תרדוף שצריך לדקדק ביותר. עוד פירשו צדק ב' פעמים אחד לדין ואחד לפשרה כגון ב' עגלות אחת טעונה ואחת ריקה או אחת קרובה לעירה ואחת רחוקה, הדין נותן שתידחה העגלה הריקה או הרחוקה מפני הטעונה והקרובה. אבל אם שתיהן שוות עושים פשרה ביניהן ומעלה שכר לחברתה ותידחה.

ו. צדק צדק תרדוף הלך אחר בי"ד יפה (אחר חכמים לשיבה. ר"א ללוד. ריב"ז לברור חיל. ר' יהושע לפקיעין. ר"ג ליבנה. ר"ע לבני ברק וכו').

ז. בדיני נפשות פותחים בזכות תחילה (משנה) ופירשו בגמרא: א, שאומרים לעדים המחייבים מיתה מי יאמר שכך היה מעשה שמא בעצה (לשקר) באתם. (והקשו על זה א"כ אנו חוסמים אותם מלהעיד). ב, שאומרים לנידון שמא יש לך עדים להזימם (והקשו ע"ז איך פותחים בזכות הנדון ולחובת העדים שיתחייבו מיתה בהזמה). ג, אומרים לו שמא יש לך עדים להכחישם. ד, כשגומרים העדים עדותם אומרים בי"ד מדבריכם ייצא הנדון זכאי. ה, אומרים לנדון אם לא רצחת אל תפחד (וה"ה לשאר עבירות). ויש לזה סייעתא מברייתא שלומדת דין זה לפתוח בזכות שנאמר אם לא שטית הנקי. ו, כל מי שיודע לו זכות יבוא וילמד עליו.

- א. מבואר במשנתנו** בדיני ממונות מחזירים את הדין בין לזכות בין לחובה. וקשה מברייתא שאין מחזירין אלא מה שעשה הדיין עשוי וישלם מביתו.
- ב. תירוץ ראשון.** אמר רב יוסף בדיין שאינו מומחה מה שעשה עשוי שלא ירצה בעל דין להחזיר את הדין (שיאמר שמא עכשיו שחזרת בך טעית), וישלם הדיין מביתו למי שהפסידו בדין. ובדיין מומחה מחזירין את הדין אם יש גדול ממנו שביטל את דבריו. ואם המומחה עצמו חזר בו אין מחזיר את הדין ומה שעשה עשוי ופטור מלשלם.
- ג. תירוץ שני.** רב ששת אמר משנתנו שמחזירין את הדין כגון שטעה בדבר משנה או מימרא מפורשת מחכמי הגמרא הידועים. וברייתא שמה שעשה עשוי וישלם מביתו כגון שטעה בשיקול הדעת שלא נפסקה הלכה כמי והוא (הדיין) הכריע כדעה אחת ולא ידע שרוב הדיינים נראים להם דברי השני. (ומעשה ברבי טרפון שטעה בדבר משנה והטריף פרה שניטל רחמה והאכילוה לכלבים, וכשנודע לו שכשרה היא דאג שיצטרך לשלם. א"ל ר"ע פטור אתה שמומחה לרבים אתה. ומסקנת הגמרא לפי רב ששת שאמר לו (ר"ע לר"ט) עוד סיבה שפטור שטועה בדבר משנה הוא ואין דינו דין).
- ד. תירוץ שלישי** רב חסדא אמר משנתנו שמחזירים את הדין כגון שטעה הדיין בדינו ולא עשה מעשה בידים כפי הוראתו ליתול מזה וליתן לזה. וברייתא שמה שעשה עשוי וישלם הדיין כגון שנטל הדיין מהפטור ונתן לחייב, או (לפי מסקנא) שהחזיר משכון מהמלוה ונתנו ללוה החייב. וכן בטהרות כשהורה בטעות טמא, זרק על הטהרות שרץ, וכשאמר על הטמא טהור, עירב הטומאה בין טהרותיו של שואל דבכל זה שעשה מעשה, מה שעשה עשוי וישלם מביתו.
- ה. א,** מנין ליוצא מב"ד חייב ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות מנין שמחזירין אותו שנאמר ונקי אל תהרג.
- ב,** ומנין ליוצא זכאי ואמר אחד יש לי ללמד עליו חובה, מנין שאין מחזירין אותו שנאמר וצדיק (שהצדיקוהו בדין) אל תהרג. שנאמר לא תחמול ולא תכסה. ונאמר כי הרג תהרגנו. ג, וחילופו במסית (שמחזירין לחובה ולא מחזירין לפטור ממיתה אם יצא חייב ד, חייבי גליות וחייבי מלקיות דינם כחייבי מיתה שמחזירים לזכות ולא לחובה) (שלומדים גלות ומלקות בגז"ש ממיתה).
- ו.** בד"א שאין מחזירין לחובה כגון שטעו בדבר שאינו מפורש בתורה (כגון שטעו לפטור בעריות שלא כדרכה) אבל טעו בדבר המפורש בתורה (כגון שטעו לפטור נואף או נואפת) מחזירין אפילו לחובה.
- ז.** א, נאמר בתורה ועד אחד לא יענה בנפש למות ודרש רבי יוסי ברבי יהודה שאין העד יכול ללמד ראיות של חובה אלא של זכות וחכמים אומרים בין זכות בין חובה אין מלמד שנראה כנוגע בדבר (שאינו רוצה שימות על ידו).
- ב,** ומשנתנו שאמרה דיני ממונות הכל מלמדים זכות וחובה דיני נפשות הכל מלמדים זכות ואין הכל מלמדים חובה אין להעמידה דוקא כרבי יוסי ברבי יהודה ובעד שמלמד זכות ולא חובה. שאפשר להעמידה כרבנן (שאיין עד מלמד אפילו זכות) ובאחד מן התלמידים שיכול ללמד זכות ולא חובה.
- ג,** ודרשו רבנן את הפסוק כך: ועד אחד לא יענה בנפש, כלל בין לזכות בין לחובה. אחד (מן התלמידים) לא יענה בנפש למות, אבל לזכות יענה.

- א.** נתבאר בדף לג מחלוקת רבי יוסי ברבי יהודה ורבנן אם עד מלמד זכות בדיני נפשות. ושלדברי הכל אחד מן התלמידים יכול ללמד זכות.
- ב.** דיני נפשות המלמד זכות אין חוזר ומלמד חובה (אם רוצה לחזור בו). אמר רב לא אמרו אלא בשעת משא ומתן אבל בגמר דין חוזר בו ומלמד אפילו חובה.
- ג.** **והקשו עליו** כמה קושיות. א, מברייתא שלמחרת משכימים ובאים לב"ד המלמד זכות אין חוזר ומלמד חובה. **ותירצו** בשעת משא ומתן אבל בגמר דין חוזר אפילו לחובה. ב, היו שלשים וששה דיינים מחייבים ושלשים וחמשה מזכים, והרי אין מטים לחובה עפ"י אחד, דנים אלו כנגד אלו עד שיחזור אחד מהמחייבים לזכות. **ותירצו** הוא הדין להיפך שהמזכה יחזור בגמר דין לחייב אלא שהתנא מחזר אחר הזכות. ג, אחד מהתלמידים שזיכה ומת רואים אותו כאילו הוא קיים (ויהיה ממנין המזכים) ומשמע שלא יכל לחזור ולחייב. **ותירצו**, כיון שלא חזר בו לא חוששים שהיה חוזר בו. ד, שני סופרים הדיינים כותבים דברי המזכים ודברי המחייבים, ומשמע שאין המזכה חוזר לחייב ולכן כותבים ראיותיו שלא יאמר טעיתי בדבר המפורש בתורה.
- ותירצו**, לעולם חוזר אפילו לחייב וטעם הדבר שכותבים ראיות המזכים שאם שנים יביאו שני מקראות לפטור בדבר אחד אין מונים אותם אלא אחד.
- ד.** אין לומדים הלכה אחת משני מקראות אבל מקרא אחד מלמד שתי הלכות. שנאמר אחת דבר אלקים שתיים זו שמעתי. ונאמר כפטיש יפוצץ סלע, שמתחלק לכמה ניצוצות.
- ה.** א, קרבן פסול שעלה למזבח לא ירד אם נפסל בעזרה שהיה ראוי מתחילתו. שנאמר על מוקדה (על הראוי לאש) כל הלילה (שלא תרד) דברי רבי יהושע. ולדברי דם ונסכים שנפסלו ועלו למזבח ירדו שהרי אינם ראויים לאש אלא למזבח ורבן גמליאל דורש מעל המזבח כל הלילה, כל הראוי למזבח לא ירד ומשמע אפילו דם ונסכים.
- ב, עוד נחלקו שנאמר כל הנוגע במזבח יקדש משמע שאם עלה לא ירד אפילו קרבן פסול, ודוקא בדבר הראוי בדרך כלל למזבח שנאמר כבשים אבל חמץ ופירות וצבי וחולין אפילו עלו ירדו. וכן עולת העוף הפסולה תרד שאין זה כבשים. ור"ע למד דין זה (למעט שאין ראוי) מעולה, וא"כ עולת העוף לא תרד. **ונמצא** כיון שיש נפקא מינה בין הדרשות אין זה הלכה אחת משני מקראות.
- ו.** הזורק דם קדשים בחוץ חייב כרת שנאמר לגבי שוחט בחוץ **דם שפך** לרבות את הזורק דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר שנאמר לגבי מעלה (מקטיר את הקרבן) בחוץ **או זבח** לרבות את זורק הדם שחייב. **ואמר רבי אבהו** נפקא מינה בין רבי ישמעאל ור"ע אם שחט זורק בחוץ בשוגג שלרבי ישמעאל חייב חטאת אחת (שנאמר כרת אחד על שניהם) ולר"ע חייב שתי חטאות (שנאמר כרת בשוחט וכרת בזורק לגבי מעלה בחוץ). ואביי אמר לדברי הכל אין חייב אלא חטאת אחת שאע"פ שלרבי עקיבא נאמר בהם שתי כריתות אבל הזהרת לאו אחת נאמרה לשניהם (שנאמר השמר לך פן תעלה וגו', וכל שאר עשיות הקרבן למדו בהיקש מהעלאה). **ונמצא** לפי אביי הלכה אחת (לחייב את הזורק) משני מקראות (דם שפך, או זבח) ובודאי התורה לא כיוונה אלא או לזה או לזה.
- ז.** א, דיני ממונות דנים ביום וגומרים אפילו בלילה שנאמר והיה **ביום** הנחילו את בניו (לתחילת דין). ונאמר ושפטו (משמע גמר דין) את העם **בכל עת**.
- ב, ולפי ר"מ דנים ביום וגומרים ביום שהקיש תורה ריבים (דיני ממונות) לנגעים ונאמר בנגעים לכל מראה עיני הכהן משמע ביום ולא בלילה ולא בסומא (ונגעים הוקשו לריבים לפסול כהן קרוב. אבל יחיד כשר).
- ג, וסתם רבי במשנה במסכת נדה כר"מ שיש הכשר להעיד ופסול לדון זה סומא. וכאן (בסנהדרין) סתם כחכמים שגומרים את הדין בלילה (וה"ה שסומא כשר). וכיון שכאן היא סתמא כרבים, וגם היא סתם משנה במסכת העוסקת בדיני ממונות, **וכן הלכה** שסומא כשר וגומרים את הדין בלילה.
- ד, ומה דורש ר"מ מהפסוק ושפטו את העם בכל עת (שהרי הוא פוסל בלילה), לרבות יום המעונן שאין רואים בו נגעים ומ"מ כשר לדון. ומה ידרוש מביום הנחילו את בניו (**שלא** מ לומדים מההיקש לנגעים שצריך יום), שדין נחלות ביום ולא בלילה שאם באו שלשה לבקר את החולה ביום רצו כותבים דבריו כעדים ואם רצו עושים דין (אתה תטול כך ואתה תטול כך, הכל כפי ששמעו מהמת) אבל אם באו בלילה כותבים זכרון דברי המת וצואתו ואין עושים דין, שכבר נעשו עדים ואין עד נעשה דיין.
- ח.** דיני נפשות דנים ביום וגומרים ביום שנאמר והוקע אותם (תתלה את החוטאים) לה' **נגד השמש**.

דף לה

א. בתי דינים הרבה להשיב חרון אף.

ב. הלנת הדין.

ג. אין דנים בערב שבת וערב יו"ט.

ד. מה מצוה בשבת.

ה. מיתת ב"ד בשבת.

ו. מעם מזבחי תקחנו.

א. כשחטאו ישראל עם בנות מואב אמר ה' למשה קח את כל ראשי העם, ותתלה אותם. ובודאי פירושו לתלות את הרשעים ע"י בתי דינים של כל ראשי העם. והרי די בב"ד אחד לדון באותה מיתה ביום אחד את כולם, אלא כדי לזרז את מיתת הרשעים שישב חרון אף ה' מישראל.

ב. דיני נפשות דנים ביום וגומרים למחרת למיתה שצריך להלין את הדין שמא ימצאו לו זכות. **אמר רבי חנינא** שנאמר צדק ילין בה (בירושלים היו מלינים את הדין לצדקו) ועתה (בדור החורבן) מרצחים, שאין מלינים את הדין והם כרוצחים. **ורבא אמר** (מפסוק זה לומדים כל תענית שמלינים בו את הצדקה, ואין נותנים לעניים לחם במוצאי התענית, כאילו שופך דמים. ומנין שצריך להלין את הדין) שנאמר אשרו (החזיקו) חמוץ פירוש דין המחמץ ומשהה את הדין. **(ורבי חנינא** למד מפסוק זה להחזיק ולהקדים את תביעת המלוה הנגזל לתביעת בעל דינו שטוען משכון נתתי לו).

ג. לפיכך אין דנים דיני נפשות בערב שבת ויו"ט, שאם יתחייב מיתה יצטרכו להלין את דינו, ולמחרת בשבת אין ב"ד ממיתים, ובמוצאי שבת אי אפשר שאין הורגים בלילה. ולהרגו ביום ראשון נמצאת מענה את דינו. ולגמור דינו ביום ראשון אי אפשר שישכחו הדיינים את דקות סברותיהם.

ד. יכול תהיה קבורת מת מצוה דוחה שבת מק"ו, שהרי קבורת מת מצוה חמורה מעבודה (שדוחה קרבן פסח) ועבודה חמורה משבת שדוחה שבת. א"כ ק"ו שקבורת מת מצוה תדחה את השבת. **ונדחה הק"ו:** מיתת ב"ד תוכיח שאע"פ שדוחה עבודה שנאמר מעם מזבחי תקחנו למות, אין דוחה שבת וה"ה לקבורת מת מצוה שלא תדחה שבת אע"פ שדוחה עבודה.

ה. יכול מיתת ב"ד תדחה שבת מק"ו. שהרי מיתת ב"ד דוחה עבודה שדוחה שבת, ק"ו שתדחה (מיתת ב"ד) את השבת. תלמוד לומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת, ונאמר במיתת ב"ד לחקת משפט לדורותיכם **בכל מושבותיכם** מה מושבות האמור להלן ב"ד אף האמור בשבת ב"ד, ואמרה תורה לא תעברו (לשריפת מיתת ב"ד).

ו. יכול לא תדחה מיתת ב"ד את העבודה מק"ו שהרי עבודה דוחה שבת שהיא (שבת) דוחה מיתת ב"ד ק"ו שעבודה תדחה מיתת ב"ד, תלמוד לומר מעם מזבחי תקחנו למות. (ולמאן דאמר קרבן יחיד אין דוחה יו"ט היה אפשר להעמיד את הפסוק מעם מזבחי שמייתת ב"ד דוחה קרבן יחיד, ולא תדחה קרבן ציבור שהוא דוחה שבת שהיא דוחה מיתת ב"ד. אבל ממשמעות מזבחי משמע אפילו המיוחד לי שהוא קרבן תמיד תקחנו למות).

א. נאמר בתורה לגבי רוצח **מעם מזבחי תקחנו למות**. ופירשו שאפילו עוסק בקרבן ציבור נדחה הקרבן מפני מיתת ב"ד שצריך להרגו (שהרי אי אפשר להעמיד את הפסוק בקרבן יחיד למ"ד קרבן יחיד דוחה יו"ט, ששוה הוא לקרבן ציבור ללמדו בק"ו אם דוחה יו"ט שדוחה מיתת ב"ד ק"ו שהוא עצמו ידחה מיתת ב"ד. ובכל זאת חידשה התורה שלא ידחה אלא יהרג. ואפילו למ"ד יו"ט חמור מקרבן יחיד והיה אפשר לקיים את הפסוק בקרבן יחיד, שהרי אין בו ק"ו שידחה הקרבן את המיתה אלא בקרבן ציבור שדוחה יו"ט שהוא (יו"ט) דוחה מיתה. מכל מקום מעם מזבחי משמע המיוחד לי זה קרבן תמיד שהוא עבודת צבור תקחנו למות.

ב. א, דיני ממונות הטמאות והטהרות מתחילים מגדול הדיינים. אבל בב"ד של רבי התחילו מהקטן משום גודל ענותנותו.

ב, מימות משה עד רבי לא היה תורה וגדולה במקום אחד בלבד כל ימיו. וכן מרבי עד רב אשי.

ג, דיני נפשות מתחילים מהקטן שאסור לחלוק על הגדול ואם הגדול יחייב לא יוכלו לזכות, שנאמר לא תענה על ריב, ונכתב ריב חסר יו"ד ונדרש לא תענה על רב (גדול). וכן בדוד נאמר ויהגרו איש חרבו ויהגור גם דוד את חרבו.

ג. הרב דן עם תלמידו בדיני נפשות להראות לו טעמים של זכות וחובה ונמנים אח"כ לשנים כשיכריעו לזכות או לחובה. והוא שאין התלמיד צריך לסברת הרב אלא לשמוע ממנו דברי רבותיו אבל אם התלמיד צריך לרבו גם בסברא אין נמנים בדיני נפשות (ומכות וקידוש החודש ועיברו שנה) אלא ליחיד (ובטהרות וטומאות לשנים).

ד. עשרה דברים יש בין דיני ממונות לדיני נפשות ואין נוהג בשור הנסקל אלא אחד מהם, שנהרג בעשרים ושלשה דיינים (וממילא ממזר פסול לדון בו). אבל מטין לחובה עפ"י אחד (שנאמר לא תטה משפט אביונך אבל אתה מטה לשור) וכן לשאר דברים נידון כדיני ממונות (פותחין אפילו לחובה, וגומרים בלילה, ואי"צ הלנת דין, מתחילים מהגדול, מחזירים לחובה, תלמיד מלמד חובה והמלמד זכות חוזר ומלמד חובה, וזקן ומי שאין לו בנים כשר לדונו).

ה. הכל כשרים לדון דיני ממונות ואפילו ממזר שפסול לבוא בקהל, וגר שבא מטיפה פסולה כשרים לדיני ממונות. ולדיני נפשות פסולים שנאמר **ומום אין בכך** אפילו בפגם משפחה ונאמר ונשאו (הדיינים) איתך (עם משה) בדומים לך.

ו. א, סנהדרין יושבים בחצי עיגול. ושני סופרי הדיינים כותבים דברי המזכים והמחייבים. רבי יהודה אומר שלשה, אחד כותב דברי המזכים ואחד דברי המחייבים והשלישי דברי המזכים והמחייבים.

ב, וג' שורות של תלמידי חכמים לפנייהם כל אחד מכיר את מקומו. מת אחד מהדיינים סומכים את הגדול שבשורה הראשונה, והוא יושב בסוף הדיינים וכל התלמידים עולים מקום אחד ומושיבים אחד מהקהל בסוף התלמידים.

- א.** נאמר בשיר השירים: **שררך**, זה סנהדרין שיושבים בטיבורו ואמצעו של עולם. **אגן** שמגינים על כל העולם. **הסהר** (ירח) שיושבים בעגולה. **אל יחסר המזג**, שאם הוצרך אחד מהם לצאת לעסקיו לא יצא אלא א"כ נשאר שלישי סנהדרין (עשרים ושלושה) כיון שמוזגים שני שלישי מים על שלישי יין. **בטנך ערמת חיטים** שדומים לחיטים שכולם צריכים להם. **סוגה בשושנים** שדי לישראל בסייג קל כשושנים למנעם מהעבירה.
- ב.** נדה מותרת להתייחד עם בעלה שנאמר סוגה בשושנים, שסייג קל כשושנים מונעו מהעבירה. ונאמר כפלה הרימון רקתך, שאפילו ריקנים שבך מלאים מצוות כרמון, ונאמר וירח את ריח בגדיו אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו (ומעשה בבריונים שהיה רבי זירא מקרבם, וכשמת הרהרו בתשובה).
- ג.** כשסומכים אחד מהתלמידים, כל אחד עולה מקום אחד נמצא שראש השורה השניה יהיה סוף הראשונה.
- ד.** א, מאימים על עדי נפשות ואומרים להם שמא אתם אומרים מאומד ומשמועה, שמא אי אתם יודעים שסופנו לבדוק אתכם. היו ידועים שדיני נפשות דמו ודם זרעותיו תלויים בו עד סוף העולם (שנאמר **דמי** אחיך זועקים. ד"א שהיה דמו מושלך על העצים והאבנים). וכל המאבד נפש מישראל כאילו איבד עולם מלא. ושמא תאמרו מה לנו ולצרה הזאת (להעיד) תלמוד לומר אם לא יגיד ונשא עונו ונאמר באבוד רשעים רינה.
- ה.** לפיכך נברא האדם יחידי שכל המאבד נפש אחת מישראל או מקיימה כאילו איבד או קיים עולם מלא. ומפני שלום הבריות שלא יאמרו אבא גדול מאביך. ומפני המינים שלא יאמרו שתי רשויות הם שעשו שני אנשים. ולהודיע גדלותו של מקום שבחותם אחד עשה הרבה צורות. לפיכך (שנברא יחידי) חייב אדם לומר בשבילי נברא העולם ואיך אטרד מהעולם בשביל העבירה.
- ו.** כיצד אומד, אומר להם שמא ראיתם שרץ אחרינו לחורבה ורצתם אחריו ומצאתם סייף בידו ודמו מטפטף והרוג מפרפר, אם כך ראיתם לא ראיתם כלום. (ומעשה ברבי שמעון בן שטח שראה כך ולא יכל להעיד עליו מאומד ותיכף בא נחש והכישו לרוצה ואע"פ שרוצה מיתתו בסייף (וכעין זה בידי שמים נמסר למלכות או ללסטים להריגה), ונחש הוא מעין שריפה ולא סייף, **תירצו** חטא אחר היה בידו שנתחייב עליו שריפה ונידון במיתה החמורה יותר).
- ז.** שמא ראיתם מאומד ומשמועה. ואע"פ שגם בדיני ממונות אין מעידים עד מפי עד, ולא מאומד (ולרבי אחא מחייבים ממונות מאומד) מכל מקום בנפשות מאימים עליהם כך.
- ח.** **אמר רב יהודה בריה דרבי חייא:** א, עשה קין בהבל אחיו חבורות ופציעות שלא היה יודע מהיכן נשמה יוצאת עד שהגיע לצוארו (שנאמר דמי אחיך). ב, מיום שפתחה הארץ פיה לקבל דמו של הבל שוב לא פתחה את פיה לטובה. ג, גלות מכפרת מחצה שנאמר והייתי נע ונד ולבסוף כתוב וישב בארץ נוד (בלבד ולא נע ונד). אמר רב יהודה גלות מכפרת שלשה דברים (חרב רעב ודבר). ר' יוחנן אומר מכפרת על הכל שנגזר בשבועה על יכניה מלך יהודה להיות ערירי ולא יצלה מזרעו מלך ומושל. ואחרי שגלה נולד לו נחמיה (שנתעברה אמו בבית האסורים בבבל שלא כדרך הטבע ונשאל הקב"ה על שבועתו).

דף לח

א. מי יכלה קודם ביאת בן דוד.

ב. איזה טובה יוצאת מהקדמת הגלות.

ג. מפני מה נברא אדם יחידי.

ד. במה משתנה אדם מחבירו.

ה. מפני מה נברא אדם בערב שבת.

ו. איך נדרש הפסוק חכמות בנתה ביתה.

ז. כיצד נברא אדם הראשון.

ח. מה פירוש נעשה אדם.

ט. כמה גדלו של אדם הראשון ומה ראה.

י. האם וכיצד להשיב לאפיקורוס.

א. אין בן דוד בא עד שיכלו שני בתי אבות בישראל ואלו הם ראש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל.

ב. וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלקינו. וכי מפני שהוא צדיק שקד על הרעה. אלא טובה היא להם שהקדים גלות צדקיהו (שמלך בירושלים אחרי שגלה יכניה המלך, ולבסוף גלה גם הוא) ועדיין גלות יכניה קיימת שגלו עם יכניה גדולי תורה ויכלו ללמד לגלות צדקיהו (המאוחרת). ועוד טובה שהקדים את הגלות שתי שנים לפני שנתקיים בהם **ונושנתם** (בארץ) גימטריא שמונה מאות חמישים ושנים, שלא יתקיים בהם ואבדתם מהרה. (ומכאן למדנו שמהרה של הקב"ה הוא שמונה מאות חמישים ושנים שנה).

ג. מפני מה נברא האדם יחידי. א, שלא יאמרו המינים שתי רשויות הם. ב, ושלא יאמרו הצדיקים אנו בני הצדיק ואין צריכים להשמר מהחטא,

והרשעים יאמרו אנו בני הרשע ואין עושים תשובה. ג, ומפני המשפחות שלא יתגרו זו בזו לומר אבא גדול מאביך. ד, ומפני הגזלנים וההמסנים שיאמרו קרקע זו של אבינו היתה. ה, ולהגיד גדולתו של מקום שטובע כולם בחותם אחד ואין פרצופיהם דומים זה לזה.

ד. בשלשה דברים אדם משתנה מחבירו, בקול ובמראה משום ערוה (שתכיר אשה את בעלה), ובדעת מפני הגזלנים שלא יבין היכן הטמין ממונו.

ה. מפני מה נברא אדם בערב שבת א, שלא יאמרו המינים שותף היה במעשה בראשית. ב, שאם תזוח דעתו אומר לו יתוש קדמך. ג, שיכנס למצוה (שבת) מיד. ד, שיכנס לסעודה מיד שהכל כבר מוכן לצרכו.

ו. נאמר במשלי: **חכמות בנתה ביתה**, זה הקב"ה שברא את העולם בחכמה. **חצבה עמודיה שבעה**, שבעת ימי בראשית **טבחה טבחה מסכה**

(**מזגה**) **יינה אף ערכה שולחנה**, אלו כל צרכי עולם. **שלחה נערותיה**, זה אדם וחיה, **על גפי** (מקום גבוה) **מרומי קרת** (העיר), לפני שחטא.

ולבסוף שחטא נאמר על כסא. **מי פתי יסור הנה**, מי פתאו לאדם לחטוא. **חסר לב אמרה לו**, זו אשה.

ז. א, אדם הראשון מכל העולם הוצבר עפרו. (ראשו מארץ ישראל גופו מבבל ידיו ורגליו משאר ארצות וכו').

ב, שעה ראשונה (של יום השישי לבריאת העולם) הוצבר עפרו. שניה, נעשה גולם. שלישית, נמתחו אבריו. רביעית, נזרקה בו נשמה. חמישית,

עמד על רגליו. שישית קרא שמות לכל החיות. שביעית נזדווגה לו חוה. שמינית נולדו בניו ותאומותיהם תשיעית נצטווה שלא לאכול מהאילן.

עשירית חטא. אחת עשרה נידון. שנים עשרה נטרד מגן עדן והלך לו.

ג, אין חיה רעה שולטת באדם אלא א"כ נדמה לו כבהמה.

ח. בשעה שבקש הקב"ה לבראות את האדם ברא כת אחת של מלאכי השרת אמר להם רצונכם שנברא אדם אמרו לו מה אנוש כי תזכרנו, ושרפם

הקב"ה. וכן כת שניה. כת שלישית אמרו לו רבש"ע מה שאתה רוצה לעשות בעולמך עשה. כיון שהגיע לאנשי דור המבול והפלגה אמרו לפניו

רבש"ע לא יפה אמרו ראשונים לפניך. אמר להם עד שיבה אני אסבול (כל ימיו אסבלנו).

ט. א, אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו היה ומהארץ עד הרקיע, כיון שחטא הניח ידו הקב"ה עליו ומיעטו.

ב, זה ספר תולדות אדם, שהראהו הקב"ה דור דור וחכמיו דור דור ודורשיו, כיון שהגיע לדורו של ר"ע שמח בתורתו ונתעצב במיתתו שנאמר מה

יקרו רעיך וגו'

ג, אדם הראשון מין היה (נוטה לעבודה זרה) וי"א מושך בערלתו וי"א כופר בעיקר.

י. א, דע מה שתשיב לאפיקורוס, בנכרי אבל לישראל לא ישיב. ב, כל מקום שהביאו המינים ראייה מהתורה להפקירן, תשובתם בצידים (ומאותם

פסולים מוכח טעותם). ג, נאמר בדניאל נתיישבו הכסאות והקב"ה יושב. ונכתב בלשון רבים (כסאות), אחד לו ואחד לדוד וי"א לדין ולצדקה וי"א

לכסא ולשרפרף. ד, כתוב בתורה ואל משה אמר עלה אל ה', והיה לו לומר עלה אלי. אלא אמר מלאך מט"ט ששמו כשם ה'. ונתווכח רב אידי

עם אפיקורוס בענין זה עד שניצחו. ה, וה' המטיר וגו' מאת ה', והיה לו לומר מאתו. אלא שכך דרך המקרא כשמדבר אדם על עצמו שמזכיר שמו.

דף לט

א. מה השיבו חכמי ישראל לאפיקורסים.

ב. למי ה' טוב.

ג. האם יש שמחה באיבוד רשעים.

ד. אימתי נתקיימו נבואות אליהו ומיכיהו.

ה. מעלתו של עובדיהו.

ו. מפני מה יצא הקצף כשהקריב מישע את בכורו.

ז. עד מאד ולא עד בכלל.

א. אמר כופר לרבן גמליאל: א, אלקיכם גנב הוא שהרדים את האדם ולקח ממנו צלע. אמרה לו בתו (של כופר) יפה לו לאדם שנטל ממנו צלע ונתן לו שפחה לשמשו. ולמה הרדים אותו, שלא תמאס עליו.

ב, עוד אמר לו יודע אני מה עושה אלקיכם. א"ל מה שיש בכרכי הים בארץ אינך יודע, ובשמים אתה יודע.

ג, עוד אמר לו איזה שבח להקב"ה שמונה מספר לכוכבים שגם אני יכול למנותם א"ל אי אפשר למנותם שהקיע מסתובב תמיד. וי"א שאמר הכופר שהוא יודע מניינם וא"ל רבן גמליאל מספר השנים שלך יודע והכוכבים אתה יודע.

ד, עוד אמר לו ממה שנאמר יוצר הרים ובורא רוח משמע שיש יוצר ויש בורא אחר. א"ל א"כ מה שנאמר הנוטע אוזן אם יוצר עין וכי אפשר ששנים הם שבראו בטפח אחד שני נקבים, ועוד כשמת האדם וכי הסכימו שני הבוראים יחד להמיתו.

ה, אמר מכשף לאמימר מחציין ומעלה של השד ומחציין ומטה של הקב"ה. א"ל ואיך א"כ נתן הקב"ה בחציו לעבור מים סרוחים (ובודאי הבורא אחד).

ו, אמר קיסר לרבי תנחום בואו נהיה עם אחד, אמר לו אנו מהולים וא"א להיות ערלים אבל אתם יכולים להימול ולהיות כמונו.

ז, אמר כופר לר"ג אתם אומרים כל עשרה מישראל שכינה שורה ביניהם וכי כמה שכינות יש א"ל כמו שהשמש מאירה בכל מקום.

ח, אמר מין לרבי אבהו אלקיכם משחק בנביאיו שאמר ליחזקאל שכב על צדך השמאלי ואח"כ על הימני א"ל למרק בייסוריו עוונותיהם של ישראל (שלא השמיטו הארץ בשביעית).

ט, עוד אמר מין לר' אבהו אלקיכם כהן (שנאמר ויקחו לי תרומה), וכשקבר את משה במה טבל. א"ל באש שהוא עיקר טבילה (יותר ממים).

י, אמר מין לרבי אבינא כתוב מי כעמך ישראל גוי אחד ומה מעלתכם אחרי שנאמר כל הגוים כאין נגדו. א"ל אתם (בלעם) העדתם עלינו שאיננו בכלל מקרא זה שנאמר ובגוים לא יתחשב (כל מקום שהוזכרו הגוים אין ישראל בכלל).

יא, במקום אחד כתוב טוב ה' לכל וקשה שכתוב במקום טוב ה' לקווי (בלבד). ומתירך כשהוא זן ממלא את העולם טובה בדיבור אחד לכולם אבל להגן מהפורענות ולשלם שכר שאינו בדבור אחד לכל העולם אלא טובה לכל אחד בפני עצמו בזה הוא טוב לקווי.

יב, באבוד רשעים רינה והרי אין הקב"ה שש במפלתם של רשעים תירוץ הוא אינו שש אבל הוא משיש אחרים.

יג, א, והזונות רחצו (מדם אחאב) אמר רבי אלעזר שהחזיונות (נבואות) של אליהו ומיכיהו רחצו ונלטשו שניבאו שימות אחאב (ורבא מפרש כפשוטו שדמויות של זונות היו במרכבתו והן נרחצו מדמו).

יד, ואיש משך בקשת לתומו (ופגע באחאב) אמר רבא לתמם ולהשלים נבואת מיכיהו ואליהו (ור"א מפרש כפשוטו שמשך בקשת לפי תומו).

יז, א, אמר אחאב לעובדיהו: בית לבן נתברך בגלל יעקב, ובית המצרי בכלל יוסף, וביתי לא נתברך שמא אינך ירא ה' יצתה בת קול ואמרה ועובדיה ירא את ה' מאד אבל ביתו של אחאב אינו מזומן לברכה.

יח, גדול הנאמר בעובדיהו (ירא את ה' מאד) מהנאמר באברהם (ירא ה'). ג, וזכה לנביאות מפני שהחביא מאה נביאים.

יט, והוא נבחר להתנבא על אדום מפני שהוא דר בין רשעים ולא למד ממעשיהם, ינבא על עשיו שדר בין צדיקים ולא למד ממעשיהם. ר"מ אומר גר אדומי היה עובדיהו מאדום יצא ונגד אדום ניבא (וכן דוד ממואב הרג את מואב)

כ, כשהקריב מישע מלך מואב את בכורו יצא קצף גדול על ישראל. י"א מפני שהקריבו לשם שמים ואילו הם היו עובדי ע"ז. וי"א לע"ז הקריבו ויצא הקצף שישראל למדים מהגרועים שבאומות. באותה שעה ירדו רשעי ישראל למדרגה התחתונה.

כא, והנערה (אבישג) יפה עד מאד, ולא הגיעה לחצי יופי של שרה שנאמר בה מאד.

- א.** בודקים את העדים בשבע **חקירות** (איזה שבוע ביובל, שנה, חודש, כמה בחודש, יום בשבת, שעה ומקום) רבי יוסי אומר איזה יום איזה שעה ואיזה מקום. **ובבדיקות** כל המרבה ה"ז משוכח (הכרתם את ההרוג, התריתם ברוצח וכו').
- ב.** מה בין בדיקות לחקירות, חקירות אם אחד אינו יודע עדותם בטילה, בדיקות אפילו שניהם אינם יודעים עדותם קיימת.
- ג.** אם מכחישים זה את זה עדותם בטלה. אחד אומר בשנים בחודש ואחד אומר בשלשה בחודש אינה הכחשה (שאינו יודע שהיה חדש מעובר) אבל זה אומר בשלשה וזה אומר בחמשה עדותם בטלה. זה אומר בשתי שעות וזה אומר בשלש שעות עדותם קיימת. אחד אומר שלש ואחד אומר חמש עדותם בטילה רבי יהודה אומר קיימת, אבל חמש ושבע בטילה.
- ב.** א, אח"כ מכניסים את השני ובודקים אותו אם נמצאו דבריהם מכוונים (לחייבו מיתה) פותחים בזכות (אם לא הרגת אל תתירא).
- ב.** אומר אחד מהעדים יש לי ללמד עליו זכות או מהתלמידים ללמד חובה משתיקים אותו. אומר אחד מהתלמידים יש לי ללמד עליו זכות (מעלים אותו ומושיבים אותו ביניהם ולא ירד כל אותו היום), אם יש ממש בדבריו שומעים לו. ואפילו בא ללמד על עצמו זכות שומעים לו.
- ג.** אם מצאו לו זכות פטרוהו. ואם לאו מעבירים את דינו למחר, ומזדווגים (היום) זוגות זוגות ונושאים ונותנים בדבר כל היום וממעטים במאכל ואין שותים יין כל היום. ונושאים ונותנים כל הלילה איש איש לעצמו. ולמחרת משכימים לב"ד המזכה אתמול אינו יכול לחייב היום אבל המחייב אתמול יכול לזכות היום. ואם טעו בדבר, סופרי הדיינים מזכירים אותו.
- ג.** עמדו למנין, שנים עשר מזכים ואחד עשר מחייבים זכאי. אחד עשר מזכים ושנים עשר מחייבים (אין מטים לחובה עפ"י אחד) או שדיין אחד אומר איני יודע יוסיפו דיינים שנים שנים להכריע עד שבעים ואחד (אם לא הכריעו) היו שלשים וחמשה מחייבים ושלשים וששה מזכים זכאי, ל"ה מזכים ול"ו מחייבים דנים אלו כנגד אלו עד שאחד יחזור בו.
- ד.** א, בשבע חקירות חוקרים את העדים (כמבואר לעיל). שנאמר בעיר הנדחת: דרישה, וחקירה, היטיב, הרי שלש. ובעובד ע"ז וכן בעדים זוממים נאמר דרישה היטיב הרי עוד שתי חקירות בכל אחד סך הכל שבע. ומנין שלומדים אחד מהשני, מגזירה שוה היטיב היטיב (שהיה יכול הכתוב לומר דרישה וחקירה, ובעדים זוממים דרוש תדרוש או חקור תחקור, ושינה לומר היטיב לגזירה שוה).
- ב.** ואם בסקילה (עבודה זרה) וסיף (עדים זוממים) אמרה תורה שאין להורגם אם לא חקרו את העדים, ק"ו לנחנקים ונשרפים שהם חייבי מיתות קלות (ששריפה קל מסקילה, וחנק אפילו מסיף).
- ג.** ולמ"ד שריפה חמורה מסקילה (ואין ק"ו) מנין לחקירות בשריפה. שנאמר אמת נכון הדבר שתי פעמים לרבות עוד ארבע חקירות, שלש לגזירה שוה (ללמוד כל השבע לכולם), ואחד לרבות נשרפים. **והקשה על זה** ר' אבהו שמא שלש לגז"ש ושמונה לשמונה חקירות (כמה בשעה, או איזה יובל). **ותירצו**, אין צריך לחקור איזה יובל שאין העדים ממתנינים עדותם מיובל ליובל (ולענין כמה בשעה, העדים יכולים לטעות בזה ואינה חקירה, וכבר נחלקו בזה אמוראים).
- ה.** רבי יוסי אומר די בשלש חקירות (איזה יום איזה שעה ואיזה מקום) שברוב עדויות אומרים אמש הרגו, ומה שייך לחקור בזה איזה שבוע ביובל איזה שנה וחודש. וחכמים אומרים אפילו מעידים על אמש ואפילו אומרים עכשיו הרג, מטריחים על העדים בשבע חקירות כדי שיחזרו בהם אם שקרנים הם. (והלכה כת"ק שצריך שבע חקירות לעולם).
- ו.** ובודקים את העדים: מכירים אתם את ההרוג אם נכרי או ישראל הוא. התריתם בו, האם קיבל עליו התראה (שיודע שאסור), התיר עצמו למיתה (שאמר אע"פ כן) או לא. העובד ע"ז את מי עבד ובמה עבד.

א. מנין שצריך התראה.

ב. העידו על אשת איש שזינתה פטורה, כיצד.

ג. עד אחד אומר בגדי הרוצח שחורים, ואחד אומר לבנים.

ד. חקרו את העד השלישי ולא ידע להשיב, מה דין העדות.

ה. מדוע כשאין העד יודע בחקירות מתבטלת העדות, ובבדיקות קיימת.

ו. עדים שהוכחשו ביום אחד עד מתי מקבלים עדותם.

ז. עד מתי מברכים על החודש.

א. א, מנין שצריך התראה. א, שאמר במלקות (שבא על אחותו) וראה את ערותה ודרשוהו וראה את ענין האיסור שבדבר. ב, וברוצח (שנהרג בסייף) נאמר וכי יזיד, שנודע ע"י התראה שהזיד. ג, ובסקילה נאמר המוצאים אותו מקושש, שהמשיך לקושש עצים בשבת אחרי שהתרו בו. ד, ובסקילה של נערה המאורסה נאמר על דבר ודרשוהו על דיבור של התראה. ובא לרבות נשרפים שצריכים התראה. (ואע"פ שהיה די לכתוב בעונש החמור שאין חייב בלי התראה וק"ו למיתות הקלות ולמלקות, חזרה וכתבה התורה בכלם).

ב, וצריך שיתיר עצמו למיתה (שאומר על דעת כן אני עושה) שנאמר יומת המת, עד שיתיר עצמו למיתה.

ב. א, עדים המעידים על נערה המאורסה (או אשת איש) שזינתה ולא התרו בה אינה נהרגת. ואפילו אם בקיאה בדינים היא שיודעת שמתחייבת מיתה (שאין צריכה התראה לפי רבי יוסי ברבי יהודה) אינה נהרגת שהרי אי אפשר להזים את העדים שיכולים לומר לא באנו להורגה אלא לאוסרה על בעלה, וכיון שהיא עדות שא"א להזימה, אינה עדות ופטורה.

ב, וא"כ באיזה אופן נהרגת בלי התראה (לפי רבי יוסי בר"י שחברה אי"צ התראה). כגון שכבר זינתה ומעידים שחזרה וזינתה ומאותו בועל (או מקרוביה) שבודאי להורגה באו (ולא לאוסרה שהרי נאסרה כבר בזנות ראשון על הבעל ועל הבעל).

ג. א, אמר רב חסדא אחד אומר בסייף הרג, ואחד אומר בארירן (כעין איזמל או גרזן) הרגו ה"ז הכחשה בבדיקות ועדותם בטילה (שנאמר והנה אמת נכון הדבר, ואין זה נכון). אבל אם הוכחשו בבגדיו זה אומר שחורים וזה אומר לבנים שלא הוכחשו בגוף המעשה עדותם קיימת.

ב, והקשו עליו מברייתא שאפילו הוכחשו בבגדיו וסנדליו (אם שחורים או לבנים) עדותם בטלה. ותיירץ כגון שחנק אותו בהם או בעט בסנדלו והרגו. ג, עוד הקשו שבדק בן זכאי את העדים אם תאנה שהרג תחתיה עוקצי פירותיה גסים או דקים. ותיירץ רב יוסף שאין להקשות מבן זכאי שהוא עשה בבדיקות כחקירות לבטל עדותם אפילו הוכחשו בדבר אחר שאינו מגוף המעשה

[ונחלקו הראשונים להלכה, דעת ר"ח שעדותם קיימת כרב חסדא ורב יוסף. ודעת הרמב"ם והסמ"ג שעדותם בטלה כבן זכאי וכפשוטו הברייתא, שכך סובר רבא (שהוא בתראה) לעיל דף ל ע"ב (לקוטי הלכות)].

ד, ומי הוא בן זכאי שבדק בעוקצי תאנה, רבן יוחנן בן זכאי היה, ונקרא בן זכאי שתלמיד היה באותה שעה (שהרי ארבעים שנה לפני החורבן לא דנו דיני נפשות, וקודם ארבעים שנה מהחורבן עדיין היה תלמיד).

ד. נתבאר במשנה כשבדקים העדים בשאר בדיקות (חוץ מחקירות של זמן ומקום), אם אינו יודע ואפילו שניהם אין יודעים עדותם קיימת. וקשה מה החידוש שאפילו שניהם אין יודעים עדותם קיימת. ותיירצו שפירושו בחקירות וכגון שהיו שלשה עדים ושנים יודעים והשלישי אינו יודע עדות בטילה כדעת ר"ע (במסכת מכות) או פירושו שבאופן כזה עדותם קיימת כחכמים (שתתקיים בשנים היודעים).

ה. ומה הטעם שבבדיקות אם אין יודעים עדותם קיימת ובחקירות בטילה. לפי שבחקירות אם אינם יודעים אי אפשר להזימם וממילא אינה עדות אבל בבדיקות שאפשר להזימם שהיו במקום אחר באותו היום (אף שאין יודעים אם בגדיו שחורים או לבנים), עדותם קיימת אם לא הוזמו.

ו. אחד אומר בשני בחודש היה מעשה ואחד אומר בשלישי, עדותם קיימת. שלא ידע (האומר בשלישי) שהחודש הקודם היה מעובר. ועד מתי תולים שאינו יודע בעיבור החודש, עד רובו של חודש. אבל מכאן ואילך, אם לא אמרו אותו יום עדותם בטילה, והביאו ראיה לזה מהמשנה, ודחו אותה.

ז. עד מתי מברכים על החודש (ברכת הלבנה) עד שתתמלא פגימתה. וכמה אמר רב יהודה עד שבעה בחודש (מילוי הקשת לחצי עיגול), נהרדעי אמרי עד ששה עשר (מילוי כל עיגולה).

א. האם מברכים הטוב והמטיב במילואתה של לבנה, ודיין האמת בחיסורה.

אין מברכים במילוויה הטוב והמטיב ובחיסורה דיין האמת שכך מנהגו של עולם ואין כאן דין פורענות בחיסורה או חסד במילואה.

ב. האם צריך לעמוד בברכת הלבנה.

המברך על החודש בזמנו כאילו מקבל פני שכינה. ואמרו אלמלא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים פעם אחת בחודש דיים. והואיל ומקבל פני שכינה הוא לפיכך צריך לברך מעומד מפני כבוד השכינה.

ג. מה נוסח הברכה. בארץ ישראל היו מברכים ברוך מחדש חדשים אבל למסקנא יש לברך את הנוסח ארוך, אשר במאמרו ברא שחקים וכו'.

ד. האם עומדים על עיקרה של הלכה ע"י חריפות או ע"י בקיאות. נאמר במשלי: בתחבולות תעשה מלחמה, ודרשוהו בחבילות של משניות וברייתות (ליישוב מכח משניות אחרות טעמו של דבר) תעשה מלחמתה של תורה ולא בפלפול וחידוד הסברא (מבלי ידיעות הרבה).

ה. שני עדים המכחישים זה את זה בשעות האם מבטלים עדותם. תשובה. אם מכחישים בשעה אחת כגון שזה אומר בשתי שעות וזה אומר בשלש שעות עדותם קיימת. ויש שעדותם בטלה אפילו בהכחשה של שעה אחת כגון זה אומר לפני נץ החמה וזה אומר אחרי נץ החמה, או אפילו בתוך הנץ החמה, עדותם בטלה שבדאי אין טועים בכך, הכחשה היא.

ו. תלמיד שמלמד זכות והושיבוהו במקום הדיינים אימתי יחזור למקומו. אם נמצא ממש בדברו (שלימד זכות על הנידון לא ירד לעולם.

והמבואר במשנתנו שלא היה יורד משם כל היום כולו, דמשמע שלמחרת יורד וחוזר למקומו, כגון שלא נמצא ממש בדבריו.

ז. לא מצאו לו זכות (למחוייב מיתה) נושאים ונותנים כל אותו היום ואין שותים יין, ולמדוהו מהמקרא.

ח. לפטור את הנדון כשלא הגיעו ב"ד להכרעה. היו שלשים וחמשה מזכים ושלושים וששה מחייבים נושאים ונותנים בדבר עד שיחזור בו אחד

מהם, ומדוע אין פוטרים אותו מיד, שגנאי הוא לב"ד שלא הצליחו להכריע בדבר (עפ"י אחד לזכות או שנים לחובה). ולדעת רבי יוסי פוטרים

אותו אפילו בב"ד של עשרים ושלושה כשלא היו שנים מחייבים יותר מהמזכים, ואין מוסיפים דיינים להכריע בדבר.

ט. אימתי אומרים נזדקן הדין, ומה פירושו. גדול הדיינים אומר נזדקן הדין. י"א בדיני נפשות אומר כן ופירוש נזדקן שעמוק וקשה הוא דין זה

וצריך להמתין בו. וי"א בדיני ממונות אומר כן ופירושו שזקן וחכם דין זה שהעמדנוהו על בוריו ואין צריך לעיין בו עוד.

[והלכה כדעה ראשונה שנזדקן משמע יותר שקשה ועמוק הדין הזה. ועיין רמב"ם שלדבריו אומרים כן באופן שהיו ל"ה מזכים ול"ו מחייבים

ואומר הגדול שבדיינים (שנח לו לבייש עצמו ולא יביישוהו אחרים) דין זה זקן ועמוק וקשה ואין אנו יכולים לבררו וע"כ צריך לפטור אותו

(לקוטי הלכות)].

י. משנה בית הסקילה היה חוץ לב"ד. אחד עומד על פתח ב"ד וסודרים בידו, אם אמר אחד יש לי ללמד עליו זכות מניף בסודרים והסוס (שהיה

עומד מרחוק בכדי שיראהו) רץ ומעמידם. ואפילו הוא אומר על עצמו שיש לו ללמד זכות מחזירים אותו אפילו כמה פעמים אם יש ממש בדבריו.

יא. היכן עומד בית הסקילה. בית הסקילה היה חוץ לשלש מחנות (שכינה, לוייה, ישראל). ומשנתנו שאמרה שהיה חוץ לבי"ד ודי בכך כגון

שב"ד היה מחוץ לעיר שצריך לעשות בית הסקילה חוץ לב"ד שלא ייראו ב"ד כרוצחים, ועוד שתהיה לו מעט הצלה עד שייסקל. **ומנין שבית**

הסקילה מחוץ לג' מחנות. שנאמר מחוץ למחנה בסקילה ובפרים הנשרפים, כשם שהפרים מצותם והכשרם להשרף מחוץ לג' מחנות, כך

הנסקלים הכשר מצותם להסקל מחוץ לג' מחנות. (ולא לומדים מחוץ למחנה אחת האמור גבי שחיטת קדשים בחוץ שאין זה הכשר מצותם אלא

חטא). ולמסקנא לא צריך גזירה שוה מפרים הנשרפים אלא מגופו למד שנאמר הוצא את המקלל ופירושו חוץ למחנה לוייה שבו עמד משה. ונאמר

ויוציאו את המקלל וגו' לרבות מחנה ישראל (ולהלן בדף מג דרש רב אשי באופן אחר: **הוצא את המקלל**, היינו מחוץ למחנה לוייה. **אל מחוץ**

למחנה, מחנה ישראל).

א. בכמה אבנים רוגמים את הנסקל

נאמר במקושש: רגום אותם באבנים דמשמע אבנים הרבה. ובמקלל: וירגמו אותו (ונדרש אותו ולא בכסותו) **אבן**, דמשמע אבן אחת. לכתחילה מביאים אבן אחת, ואם לא מת באחת יביאו עוד אבנים להורגו (ובלקוטי הלכות הביא מרמב"ם שאם לא מת באבן אחת, רוגמים אותו כל ישראל ע"ש).

ב. מנין שבית הסקילה היה חוץ לשלש מחנות

א, אמר רב פפא הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה, חוץ למחנה לוייה (שבו ישב משה) ויוציאו את המקלל אל מחוץ למחנה, חוץ למחנה ישראל (ובני ישראל עשו כאשר צוה ה', לעשייה שכך עשו).

ב, רב אשי אמר (**הוצא את המקלל**, היינו ממחנה לוייה. **אל מחוץ למחנה**, למחנה ישראל. (ויוציאו וגו' לעשייה, שכך עשו. ובני ישראל עשו לרבות שסמכו ידיהם עליו ודחהו מבית הסקילה, כמצותו). והקשו על רב אשי (מה ידרוש בפרים הנשרפים) ונשאר בקושיא.

ג. דברים שמביאים להורגו (אבן, סייף וכדומה) או להצלתו ולהקל עליו, משלו באים או משל ציבור.

א, זה פשוט שלא אומרים לו להביא משלו אבן לסקילה או סייף או סודר לחנק להורגו אלא משל ציבור באים.

ב, אבל סודר שמניפים בו והסוס שרץ להעמידו (כשהלך להסקל ואחד רוצה ללמד עליו זכות) משלו באים שהצלתו היא או משל ציבור, ונשאר בספק. **[והלכה, משל ציבור באים שאי אפשר להוציא ממון מהנתבע מספק]**.

ג, קורט לבונה בכוס של יין (שמשקים אותו שלא תטרף דעתו), נשים יקרות שבירושלים היו מתנדבות ומביאות. לא התנדבו, משל ציבור באים שנאמר **תנו שכר לאובד ויין למרי נפש**. **[נמצא להלכה שהכל משל ציבור]**.

ד. אחד מהתלמידים שאמר יש לי ללמד עליו זכות ונשתתק, חוששים לדבריו או לא.

אמר אחד מהתלמידים יש לי ללמד עליו זכות ונשתתק (נהיה אילם) אין סותרים את הדין (שא"כ היה לו לומר תמיד שמא יש אחד בסוף העולם שיודע עליו זכות). **וכן מוכח** מברייתא לעיל תלמיד שזיכה ומת, רואים אותו מהמזכים ואין חוששים שהיה חוזר בו. ומשמע שאם לא אמר דבריו אין חוששים לו [ואע"פ שדחו בגמרא ראייה זו, דחייה בעלמא היא **וכן הלכה** שאין חוששים לו בנשתתק. לקוטי הלכות].

ה. היוצא ליהרג ואמר יש לי ללמד זכות על עצמי אימתי מחזירים אותו לב"ד.

מבואר בברייתא פעם ראשונה ושניה שרוצה ללמד על עצמו זכות מחזירים אותו אפילו אם אין ממש בדבריו (והטעם משום שיש לנו לחשוש שמא לא גמר דבריו מתוך בעתתו). מכאן ואילך (ובזה עוסקת משנתינו) מוסרים לו שני חכמים, אם יש ממש בדבריו מחזירים אותו ואם לאו אין מחזירים אותו.

ו. מה מכריזים על היוצא ליסקל.

היוצא ליסקל מכריזים עליו בהליכתו פלוני פלוני יוצא ליסקל שעבר עבירה פלונית ופלוני פלוני עדיו כל מי שיודע לו זכות יבוא וילמד עליו. ומכריזים את מקום זמן העבירה שמא ע"י זה יבואו להזים את העדים. ואין מכריזים קודם לכן ולא למסית שאסור להפוך בזכותו (ופעם אחת הכריזו למסית מ' יום קודם הריגתו מפני שהיה קרוב למלכות ולא מצאו לו זכות והרגוהו, וגם את תלמידיו הרגו).

ז. מה מעלתו של המתוודה על חטאו ושל מי שדעתו שפלה.

המתוודה על חטאו ושב בתשובה כאילו כיבדו להקב"ה בעוה"ז ובעוה"ב (שנאמר יכבדנני). ומי שדעתו שפלה עליו כאילו הקריב כל הקרבנות, ואין תפילתו נמאסת.

ח. היוצא ליהרג ע"י ב"ד איך יתכפר על חטאו

א, היה רחוק מבית הסקילה כעשר אמות אומרים לו התודה שכל הממותים מתוודים שכל המתודה יש לו חלק לעוה"ב (שכך אמר יהושע לעכן, התודה ואין אתה עכור לעוה"ב) ואם אינו יודע אומר תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי.

ב, היה יודע ששקר העידו עליו, רבי יהודה אומר: אומר תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי חוץ מעון זה. אמרו חכמים לר"י א"כ כל אדם יאמר כן כדי לנקות עצמו.

ט. האם נענש אדם על מה שעובר חבירו בסתר.

כאשר נפל הגורל על עכן שהוא המועל בחרם (של יריחו) ובחטאו מתו מישראל, א"ל יהושע בבקשה אל תוציא לעז על הגורל שעתידה א"י להתחלק על ידו, והודה עכן (כסבור שיפטרוהו) שמעל בחרם זה ובעוד חרמים בימי משה. ומפני מה לא נענשו על חטאו בימי משה לפי שלא ענש על הנסתר עד שעברו את הירדן וכן דעת רבי יהודה (שדרש נקודות שבפסוק הנסתרות לה' אלקינו והנגלות לנו ולבנינו, שגם הנסתרות לנו ולבנינו משעברו את הירדן וקבלו ערבות זה על זה). ורבי נחמיה אומר על הנסתרות אין אחרים נענשים לעולם, ועל נגלות רק משעברו את הירדן ומפני מה נענשו א"כ בעון עכן מפני שידעו אשתו ובניו בחטאו ולא היה מהנסתרות.

א. איזה עבירות עבר עכן.

כשלקח עכן משלל יריחו ומעל בחרם (שהחרים יהושע את שללה), נאמר עליו: חטא ישראל (ש"אע"פ שחטא, ישראל הוא) וגם עברו את בריתי גם לקחו מן החרם וגו'. ולמדו מכאן שעבר על כל התורה שחמש פעמים נאמר גם כנגד חמשה חומשי תורה. ומושך ערלתו היה (עברו בריתי). ונחלקו בגמרא אם בא על נערה המאורסה או רק נתחייב סקילה כמי שבא על נערה המאורסה.

ב. דברים שעשה יהושע בהריגת עכן שלא מעיקר הדין.

לקח יהושע את כל ישראל שיראו בעונשו של עכן ולא יוסיפו לחטוא. ומשום קנס כדי לרדות את האחרים הוציא את שורו וחמורו וצאנו לסקילה ואהלו וכל אשר לו לשריפה.

ג. על מה הוכיחו את יהושע.

א, נאמר תחנונים ידבר רש, זה משה שביקש רחמים בלשון רכה. ועשיר יענה עזות, זה יהושע. [ולא מפני שלקח את האדרת ומאתים השקלים (שמעל בהם עכן) וחבטם בקרקע לפני המקום ואמר על אלו תיהרג רובה של סנהדרין (שנחלקו בברייתא אם נהרגו שלשים וששה ממש או יאיר בן מנשה ששקול כרוב סנהדרין), שהרי גם פנחס עשה כן עם זמרי. ולא מפני שאמר למה העברת את הירדן, שהרי גם משה אמר למה הרעותה וגו' אלא] מפני שאמר הלואי שלא עברנו את הירדן אע"פ שהקב"ה ציוה לעבור.

ב, אמר הקב"ה ליהושע אף בשבילך נענשו שאני אמרתי להקים את האבנים מיד כשתעברו את הירדן ואתם הרחקתם שישים מיל עד הר גריזים והר עיבל וי"א שלא חטא יהושע, אלא שא"ל הקב"ה אתה גרמת להם חטא זה שלא היה לך לאסור עליהם את ביזת יריחו.

ג, אמר המלאך ליהושע אמש ביטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו בלילה ביטלתם מן התורה, ועל ביטול תורה באתי. ומכאן שגדול תלמוד תורה יותר מהקרכת תמידים. מיד לך יהושע בעומקה של הלכה.

ד. איזה שמות יש לגבריאל המלאך.

ג' שמות יש לגבריאל: פיסקון אטמון סיגרון. פיסקון שפוסק דברים ומטיח דברים כלפי מעלה שכשהוכיח הקב"ה את ישראל ואמר אביך אמורי ואמך חתית אמר לפניו רבש"ע אם יבואו אברהם ושרה כך אתה אומר להם ומכלים אותם אלא ריב את ריבך עם ישראל וסוד של אברהם ושרה אל תגל לבזותם. אטמון שאוטם וסותם עונותיהם של ישראל. סיגרון שאם נסגרו תפילותיו, אין מועיל לאחר לפתוח.

ה. פירוש הפסוק היערוך שועך לא בצר.

א, יערוך תפילתו עד לא באה הצרה, וכך כולם מאמצים את כוחו. וזה הוכיחו חבריו לאיוב שאם עשה כן לא באו עליו הצרות. ב, המאמרץ עצמו בתפילה אין לו צרים למעלה. ג, יבקש בתפילה שיאמצו כולם את כוחו ואל יהיו לו צרים מלמעלה.

ו. מנין שהמתודה מתכפר.

א, אמר יהושע לעכן יעכרך ה' היום הזה, היום הזה אתה עכור ולא לעוה"ב. ב, הוקשו כל חמשה בני זרח, זמרי (זה עכן) ואחיו שגם לעכן יש חלק לעוה"ב. ונחלקו רב ושמואל אם שמו עכן ונקרא זמרי שעשה מעשה זמרי. או זמרי שמו ונקרא עכן שסיבב על ישראל פקודות עונותיהם כעכנא (נחש).

ז. האם נותנים למומת לנקות עצמו מהלעז.

דעת רבי יהושע במשנתנו שיכול המומת לומר תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי חוץ מעון זה שאין בי. אמרו לו א"כ כל אדם יאמר כן לנקות עצמו מהלעז, ויוציא לעז על העדים ובית הדין. ומעשה שהעידו על בנו של שמעון בן שטח בשקר, ואמר תכפר מיתתי על כל עונותי והעדים אין להם מחילה לעולם, והודו העדים בשקרם. אמרו ב"ד: לפטרו אי אפשר שאין נאמנים העדים לסתור עדותם אלא יהרג והקולר (העונש) תלוי בצואר העדים.

ח. הפשטת הנסקל. משנה: היה רחוק מבית הסיקלה ד' אמות מפשיטים את הנסקל את בגדיו. האיש מכסין אותו מלפניו והאשה מלפניה ומאחריה דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים האיש נסקל ערום (כתנא קמא) והאשה בבגדה.

א. הפשטת הנסקלת והאם חוששים להרהור

א, נחלקו התנאים אם מפשיטים את בגדי אשה הנסקלת (או רק באיש הנסקל). לפי רבי יהודה כשם שמפשיטים את הנסקל ד' אמות לפני בית הסקילה ומכסים רק את ערותו, כך מפשיטים אותה (ומכסים אותה מלפניה ומאחריה). וטעמו שנאמר ורגמו אותו למעט כסותו וה"ה לאשה (ששוה לאיש בעונשי התורה). ולהרהור לא חשש כיון שהיא נהרגת ולא יקלקלו עמה (משא"כ בסוטה שאפשר שתצא זכאה). ועדיף להם להסקל ערומים שימותו מהר אע"פ שמתבזים.

ב, אבל לפי חכמים אין האשה נסקלת ערומה אלא בכסותה, שדרשו אותו ולא בכסותו אבל אותה אפשר בכסותה, וזה עדיף לה שלא תתבזה. אבל להרהור לא חששו לפיכך בסוטה קורעים בגדיה עד שמתגלה לבה וסותר שעה כדי לביישה ולייסר בזה את כל הנשים שלא תהיינה פרוצות כמותה. והלכה כרבנן שנסקלת בכסותה.

ב. גובהו של בית הסקילה

בית הסקילה (שמפילו מעליו לארץ) גבוה ב' קומות (של אדם) ועם קומה שלו הרי שלש, ומיתה יפה היא לו שימות מהר בלי להתנוול (בפירוק אברים).

ג. אם צריך להפיל את הנסקל או לסקול באבנים.

נאמר בתורה שהנוגע בהר סיני בזמן מתן תורה סקול יסקל או ירה יירה. מכאן למדנו דיני סקילה. ירה, שצריך לדחותו מבית הסקילה. אחד מהעדים דוחפו על מתניו, נהפך על לבו הופכו על מותניו (שיתגנה יותר כשמושכב על גבו). ואם מת בה יצא שנאמר 'או' למדנו שדי בדחייה לבד. ואם לא מת נסקל באבנים שריבתה תורה סקל יסקל או ירה יירה. ומנין שאף לדורות הדין כך שנאמר יסקל לשון עתיד.

ד. גודל ומספר האבנים שנסקל בהם

אבן היתה שם משוי שני בני אדם. אם לא מת כשהפילו העד מבית הסקילה, העד השני נוטל את האבן עם חברו ומשליכה לבדו בכח גדול על לבו. אם מת בה יצא, ואם לאו רגימתו בכל ישראל שנאמר יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה. ומעולם לא שנה בה אדם (שמת כבר באבן הראשונה).

ה. קבורת האבן

אבן שנסקל בה ועץ שנתלה עליו וסייף שנהרג בו וסודר שנחנק בו כולם נקברים עמו (שנאמר קבר תקברנו), ולא עמו ממש אלא בתוך ארבע אמותיו. ומביאים לב"ד אבן ועץ או סייף וסודר אחרים תחתיהם.

ו. נקטעה יד העדים ואי אפשר לקיים בדקדוק את הכתוב להמיתו ביד העדים.

א, אמר שמואל נקטעה יד העדים פטור שנאמר יד העדים תהיה בו. אבל אם היו מתחילה גידמים (קטועי ידים) חייב שאותה היד שהיתה להם בשעת ראייה צריכה להיות בשעת המתה. שסובר שמואל צריך לקיים את הכתוב בדקדוק.

(ב, והקשו עליו שיכולים עדים להעיד שפלוגי נתחייב מיתה ב"ד פלוני, ונהרג על פי עדות זו ומשמע שאין צריך יד העדים הראשונים. ותירצו שכך מעידים העדים הראשונים בעצמם. עוד הקשו מרוצה שאם א"א להמיתו במיתה הכתובה בו ממיתים אותו בכל דבר ומשמע שאין זה מעכב לקיים את הכתוב בדקדוק. ותירצו שהתורה רבתה להרגו בכל דבר שנאמר מות יומת, וסייעוהו מבן סורר ומורה שאם א"א לקיים ותפשו בו וגו' כגון שההורים גידמים וכו' פטור, ודחו שנלמד מריבוי).

ג, ומחלוקת תנאים היא אם צריך לקיים בדקדוק ככתוב שדעת רבי ישמעאל ור"ע שצריך לקיים מקרא כמו שכתוב (וצריך שיהיה לעיר הנדחת רחובה של עיר). וכן דעת ת"ק במצורע שאין לו בהן ואוזן ימנית שאין לו טהרה עולמית. אבל ר"א אומר נותן על מקום הבהן והאוזן ולר"ש נותן על שמאלו ויוצא שסוברים שאי"צ לקיים מקרא כדכתיב כשאי אפשר. והלכה כשמואל (וכדעת רבי ישמעאל ור"ע ות"ק) שצריך לקיים את הכתוב בדקדוק.

ז. איזה נסקל נתלה. א, לפי חכמים אין תולים אלא מגדף ועובד ע"ז (והאשה אינה נתלית) שנאמר והומת ותלית כי קללת אלקים תלוי, ונדרש בכלל (ותלית כל מומת) ופרט (קללת אלקים משמע מגדף). וכיון שהפרט רחוק מהכלל הועיל לרבות עובד ע"ז.

ב, לפי רבי אליעזר כל הנסקלים נתלים (לא רק מגדף ועובד ע"ז). וגם אשה נתלית אלא שפניה כלפי העץ והאיש פניו כלפי העם) והוא דרש בריבוי ומיעוט וכיון שנכתבו רחוק זה מזה בא לרבות כל הנסקלים ולמעט שאר מיתות ב"ד.

א. תליית אשה הנסקלת.

א, נחלקו במשנה אם תולים את הנסקלת. לפי חכמים אין תולים אותה שנאמר באיש ותלית, באיש ולא באשה. (אותו ולא בכסותו) ורבי אליעזר אומר אף אשה נתלית (ודרש את הפסוק לרבות בן סורר ומורה. איש ולא בן, חטא ולא מי שנהרג ע"ש סופו, הרי מיעוט אחר מיעוט לרבות בן סורר ומורה).

ב, אמר ר"א לחכמים והרי שמעון בן שטח תלה שמונים מכשפות. אמרו לו הוראת שעה היתה שהרי אין דנים למיתה שנים ביום אחד (בשתי עבירות, כי לא יוכלו להפוך בזכותם) והוא דן ביום אחד שמונים מכשפות (שיש בהם כמה עבירות, אוב וידעוני וכו'). אלא משם אין ראייה, מפני שהשעה היתה צריכה לכך לפי שהיו פרוצות בכשפים ודן אותם ביום אחד שלא יתקשרו קרוביהן להצילן.

ב. האם דנים שנים למיתה ביום אחד

שנים שעברו אותה עבירה ונדונים באותה מיתה דנים אותם ביום אחד, אבל בשתי מיתות לא. לפיכך בת כהן שזינתה אין דנים אותה ואת בועלה ביום אחד שהיא בשריפה והוא בסקילה (בארוסה) או בחנק (בנשואה). וכן אם באה כת (עדים) שניה להזים כת ראשונה ולחייבה על שהעידו על בת כהן ובוועלה, והוזמה כת זו השנייה (המזימים), ונמצא שהבת כהן נשרפת (כעדות כת ראשונה) והכת השנייה נהרגים במיתת הבועל (סקילה או חנק) וע"כ אין דנים אותם ביום אחד.

ג. האם יש כח ביד ב"ד להעניש ולהמית למגדר מילתא

ר"א בן יעקב אומר שמעתי מרבתי שב"ד מכים ועונשים עונש של מיתה שלא נתחייב בה מן התורה מפני צורך השעה לעשות סייג לתורה אם היו פרוצים בעבירות. ומעשה שסקלו על איסור שבות (שרכב על סוס בשבת). והלקו אדם שנהג מנהג פריצות.

ד. כיצד תולים אותו.

תולים את המת (הנסקל) על קורה השקועה בארץ רבי יוסי אומר אינה שקועה בארץ אלא מוטה על הכותל. ומתירים אותו מיד, ואם לן עובר בלא תעשה (וה"ה לכל המלין מתו אם לא הלינו לכבודו) שנאמר לא תלין נבלתו כי קללת אלקים תלוי. פירוש שע"י שרואים אותו תלוי מתפרסם שבריך את השם ונמצא שם שמים מתחלל. ור"מ דרש קללת בראשי תיבות: קל לית שאומר הקב"ה איני קל אלא מצטער בצערו של המומת (וכ"ש בצער הצדיקים).

ה. היכן נקבר.

שתי בתי קברות היו לבי"ד אחד לנסקלים ונשרפים ואחד לנהרגים (בסיף) ונחנקים. נתעכל הבשר מלקטים את העצמות וקוברים אותם במקומם (בקברות אבותיו). והקרובים באים ושואלים בשלום הדיינים ובשלום העדים ואין מתאבלים (כדי שיתבזה המת ויתכפר) אבל אוננים.

ו. זמן ואופן תלייתו

א, נאמר בתורה והומת ותלית קודם ממיתים אותו ואח"כ תולים. כיצד, משהים אותו עד סמוך לשקיעת החמה וגומרים את דינו וממיתים אותו ואח"כ תולים אותו ומיד אחר תלייתו מורידים אותו.

ב, וכיון שצריך לקבור עמו את עץ התלייה (בד' אמותיו) ומשמע בתורה שלא יהיה העץ מחוסר קציצה לפני קבורתו (של העץ) למדנו שלא יהיה מחובר אלא נעוץ באדמה ורבי יוסי סובר שלא יהי מחוסר אפילו תלישה אלא יהיה מונח ונשען על הכותל, והלכה כרבנן.

ז. דרשת הפסוק כי קללת אלקים תלוי.

אומר ר"מ משל לשני אחים תאומים אחד מלך והשני לסטים ותלו את הלסטים, הרואה אומר המלך תלוי, ציוה המלך והורידוהו. אף אדם עשוי בדמות דיוקנו של מקום ואסור להלינו תלוי. ובמשנתנו פירש ר"מ קללת באופן אחר, שהשכינה מצטערת בצערו ואומרת לית אני (אינני) קל אלא ראשי כבד עלי וכו' כביכול, כן פירש אביו ורבה פירש כאדם האומר בצערו קל לי, שאין רוצה להזכיר כבידות בצעמו ומכנה לטובה.

ח. מנין שמצוה לקבור המת ומה הדין אם אינו רוצה שיקברוהו. כתוב בתורה: כי קבור תקברנו לרבות כל המתים שאסור להלינם. וי"א לרבות כל המתים שצריך לקבורם (אבל מכל המקראות של קבורת הצדיקים ופורענות רשעים שלא נקברו אין ראייה שצריך לקבור המת שיש לומר שכך מנהג העולם), והסתפקו בגמרא באומר אל תקברוני שאם טעם הקבורה משום כפרה (שגם צדיקים צריכים כפרה. ויש רשעים שנענשו שלא יתכפרו בקבורה) אם אין רוצה כפרה שומעים לו. ואם טעם הקבורה שלא יתבזו המת וקרוביו אין שומעים לו. ולא נפשט הספק (ולהלכה אין שומעים לו).

ט. האומר אל תספדוני, ורצו קרוביו להספידו. או רצה הוא שיספדוהו ולא רצו קרוביו. ראה בדף מז.

א. האומר אל תספדוני ורצו קרובי להספידו (או הפוך) למי שומעים

נסתפקו בגמרא אם הספד הוא תקנה לכבוד המת ומוציאים שכר הספדנים בעל כרחם של יורשים, ואם אמר שלא יספדוהו שומעים לו. או כבוד החיים הוא וברצונם תלוי הדבר אם להפסידו או לא (שאינן רוצים לשלם שכר הספדנים). והביאו הרבה ראיות לכאן ולכאן. (אברהם. אביה בן ירבעם. רשעי ירושלים. צדקיהו. חזקיהו. רבי. הלינו לכבודו. לכבודו של מת) ודחו את כולם. עד שהביאו מברייתא רבי נתן אומר סימן יפה למת שנפרעים ממנו לאחר מיתה (שמתכפר בכך) כגון שלא נספד ולא נקבר וכו' ש"מ כבודו של מת הוא.

ב. קבורת רשע אצל צדיק

אין קוברים רשע אצל צדיק (לפיכך אין קוברים הרוגי ב"ד בקברות אבותיהם) שהרי כשנקבר נביא השקר והושלך מחמת אונס בקבר אלישע הנביא נעשה נס והחייהו המקום שלא יקבר אצלו ומת מיד (ומ"מ החיה אלישע שני מתים: בן השונמית ורפואת נעמן מצרעתו). וכן אין קוברים רשע חמור (נסקלים ונשרפים) אצל רשע קל (נהרגים ונחנקים). והלכה למשה מסיני שיהיו שתי בתי קברות לב"ד אחד לנסקלים ונשרפים ואחד לנהרגים ונחנקים.

ג. המפריש קרבן על חטאו, והמיר דתו וחזר ועשה תשובה, יקריבו קרבנו או לא.

א, אמר רבי יוחנן המפריש קרבן חטאת והמיר דתו וממילא נדחה קרבנו שאין מקריבים קרבן של מומר, וחזר ועשה תשובה, אין מקריבים חטאתו הואיל ונדחה ידחה (ואע"פ שבידו היה לעשות תשובה). וכן הפריש קרבן ונשתטה וחזר ונשתפה הואיל ונדחה הקרבן ידחה (ואע"פ שלא דחה עצמו בידים).

ב, והביא רב יוסף ראייה לדבריו מעיר הנדחת שהיו בה קדשי מזבח ימותו ולא יקריבו אותם שנאמר זבח רשעים תועבה. ואע"פ שנתכפרו [שהרי אע"פ שרשע שמת לא נתכפר במיתו (שאסור לכהן להטמא לקרובו רשע שמת), אם נהרג בידי המלכות (של עכו"ם) נתכפר בהריגתו דשלא כדין הרגוהו, ואם נהרג כדין בידי ב"ד ולא נתכפר בהריגתו ואפלו בקבורתו (שמטעם זה אין מתאבלים עליו) אבל בעיכול בשר נתכפר (שמחזירים עצמותו לקברות אבותיו) וי"א משנצטער מעט בחיבוט הקבר כבר נתכפר] וכיון שנתכפרו הרוגי עיר הנדחת היה לנו להקריב קרבנותיהם (עולות ושלמים) אלא הואיל ונדחו ידחו. ג, ופסק הרמב"ם שכיון שעשה תשובה מקריבים קרבנו, כדעת רב במסכת יומא שחולק על רבי יוחנן וסובר אין בעלי חיים נדחים.

ד. עפר של קבר אם מותר בהנאה

אע"פ שהמת וכל תשמישיו אסורים בהנאה, עפר הקבר מותר בהנאה שאין איסור הנאה במחובר לקרקע בקבר שהקישו הכתוב לעבודה זרה שמחובר (כגון הרים שנעבדו לע"ז) לא נאסר. והקשו מכמה ברייתות שנאסר הקבר (קבר לאביו. הטיל נפל. פינה את המת) ותירצו בקבר של בנין שבנאו למעלה מן הקרקע.

ה. דין פינוי המת, וטומאת הקבר, ואם נאסר בהנאה

קבר של בנין (מעל הקרקע) אסור בהנאה מן התורה (שהוקש לע"ז), ואע"פ שפינוי את המת. וגזרו חכמים טומאה על הקבר אע"פ שפינוי את המת כדי שלא יפנהו (לטהר את המקום). ואמרו בברייתא ג' קברות יש שחלוקים בהלכותיהם: א, המוצא קבר בשדהו שנקבר בו אדם בלא רשותו, מותר לפנותו (ואם היה מת מצוה אסור לפנותו) ומקומו טהור ומותר בהנאה. ב, קבר שנקבר ברשותו אסור לפנותו ומקומו טמא (מדרבנן) ואסור בהנאה (מן התורה). ג, וקבר שמזיק לרבים שקבור במקום שהולכים ומטמא אותם, מותר לפנותו ומקומו טהור (שלא גזרו חכמים בזה) ואסור בהנאה (מן התורה).

ו. הזמין בגד למת ורוצה ליהנות ממנה, האם נאסר בהזמנה זו.

האורג בגד למת אביי אמר אסור בהנאה, שהזמנה חשובה היא לאסור. ולמד דין זה בגזירה שוה מעגלה ערופה שנאסרת בירידתה לנחל איתן (לפני עריפתה). ורבי אמר הזמנה לבד אינה חשובה לאסור והבגד מותר. ולמד מעבודה זרה שאינה נאסרת בהזמנה (בית זה לע"ז) אלא כשנעבדה.

א. שבע ראיות (שנדחו) אם הזמנה מילתא היא או לא

נחלקו אביי ורבא באורג בגד למת אם נאסר בהזמנה זו, לאביי אסור (וסימנך: אל"ף אל"ף) שהזמנה מילתא היא ורבא מותר דלאו מילתא היא. והביאו שמונה ראיות אם הזמנה מילתא או לא (ונדחו כולם עד שהעמידה הגמרא מחלוקתם במחלוקת תנאים).
א, בגד הטמא מדרס שניתן לספר תורה נטהר מטומאת מדרס. משמע שהזמנה מועילה (כאביי). ודחו שכרכו בו ספר תורה (וצריך גם הזמנה שהכריכה לבד אקראי בעלמא היא ואינה אוסרת). וכן **בנרתיק תפילין** לפי רבא נאסר אחרי שהזמינוהו לכך וגם השתמשו בו לתפילין ולאביי בהזמנה לבד נאסר).

ב, בנין של קבר שבנאו לשם חי (שיקבר בו לכשימות) מותר בהנאה, הוסיף שורה של אבנים לשם מת, אסור בהנאה. ומשמע שהזמנה מועילה לאסור (כאביי). **ודחו** שהטיל בו מת שנאסר הקבר מחמת התוספת אע"פ שפינוהו. ואם סותרה מותר (שהקבורה בלי הזמנה למת אקראי היא).
ג, החוצב קבר לאביו וקברו בקבר אחר לא יקבר בו הבן (שנאסר בהזמנה כאביי). **ודחו**, משום כבוד אביו (שרשב"ג אסר אפילו אבנים שנחצבו לשמו).

ד, קבר חדש מותר בהנאה, הטיל בו נפל אסור (כרבא שהזמנה לא אוסרת) **ודחו**, ללמד שנאסר הקבר אפילו אם פינו את הנפל (ודלא כרשב"ג שאין לנפל תפיסת הקבר) אבל בהזמנה כבר נאסר (ורישא שמותר כגון שלא חפרוהו לשם מת).

ה, גבו צדקה לצורך המת ונותרו מעות יתנו ליורשיו (משמע הזמנה למת לאו מילתא), ר"מ אומר לא יגע בהן עד שיבא אליהו (משמע שהזמנה אוסרת) רבי נתן אומר יוסיף שורה של אבנים בקברו וכדומה (שהזמנה אוסרת). **ודחו**, לפי אביי הזמנה אוסרת לדברי הכל אלא שנחלקו אם גם מותר המעות הוזמן למת (לת"ק לא הוזמן, לר"נ הוזמן, לר"מ ספק). ורבא אמר הזמנה אינה אוסרת אלא שנחלקו כיון שנתבזה המת כשגבו מעות אלו בשמו האם מחל על בזיונו להנאת יורשים (ת"ק), או לא (ר"נ), או ספק (ר"מ).

ו, אביו ואמו של מת שהיו מזרקים עליו כלים ומתכוונים לאסור את כל ממונם עליו מחמת צערם, מצוה להצילם וליטלם מעליו, ומשמע שלא נאסרו בהזמנה זו. **ודחו**, מתוך צער עושים כן ולא (גמרו בדעתם) להזמנה (ומ"מ אמר רשב"ג אם נגעו הכלים במיטה הנקברת עמו נאסרו שדומה לתכריכים).

ז, נרתיק שעשאו לתפילין אסור להניח בו מעות (שנאסר בהזמנה). **ודחו**, שעשאו לתפילין והניח בו תפילין (וכדלעיל אות א').

ב. אם הזמנה בתיק לתפילין אוסרת, ואם צריך עיבוד לשמן בתפילין

א, אמר לאומן עשה לי תיק לס"ת או לתפילין מותר להשתמש לחול (עד שישתמש לקודש), והיא ראייה לרבא שהזמנה לאו מילתא היא.
ב, אלא מחלוקת תנאים היא שנחלקו אם צריך לעבד את עור התפילין לשמן. לת"ק לא צריך שהזמנה לאו מילתא היא ולרשב"ג צריך שהזמנה מילתא.

ג, ופסק מרימר הלכה כאביי שהזמנה מילתא היא ואוסרת. ורבנן פסקו כרבא וכן הלכה (גמרא), שאין הזמנה אוסרת.

ג. מורד במלכות שהרגוהו, והרוגי ב"ד, נכסיהם למי.

הרוגי ב"ד נכסיהם ליורשים. והרוגי מלכות (שמרד במלך ישראל והרגוהו) למלך, רבי יהודה אומר ליורשים. ולר"י איך ירש אחאב המלך את כרם נבות. **תירוץ** שהיה קרובו והרג את בניו. ומה צורך היה לו שיעידו עליו (לשקר) שמרד במלך. **תירוץ** להרבות חרון אף הדיינים עליו. ומדוע החזיק יואב בקרנות המזבח שלא ימות ע"י המלך לר"י שאין המלך יורשו. **תירוץ** לחיי שעה.

ד. האם עדיף להיות מקולל או מקלל.

כשהרג יואב את אבנר קילל אותו דוד. וכשבא שלמה להרוג את יואב שמרד בו אמר יואב או שיקבל שלמה על עצמו את קללת דוד (ויהרגני) או שיניחני עם הקללות ולא יהרגני. וקיבל שלמה את הקללות והרג את יואב. ונתקיימו בזרעו כל הקללות של דוד (זב מרחבעם. מצורע מעוזיהו. אסא חולה ברגליו. יאשיהו נופל בחרב. יכניה חסר לחם) אמר רב זהו שאומרים אנשים נוח להיות מהמקוללים ולא מהמקללים לפי שסוף קללת חנם לשוב אל המקלל.